

Kedves Olvasóink!

Az áprilisi közgyűlés előtt röviden ismertetem a vezetőség beszámolóját 2015-ről. A tavalyi évben is megtartottuk a szokásos két rendezvényünket. Április 22-én az MTA Nyelvtudományi Intézetében került sor közgyűlésünkre. Ezen az elnöki beszámoló után Mácsai Boglárka tartott előadást. A közgyűlési beszámoló lapunk tavalyi 2. számában olvasható.

A Rokon Népek Napjához kapcsolódó szokásos rendezvényünket október 16-án tartottuk, ezúttal az Országos Idegennyelvű Könyvtárban. Erről G. Bogár Edit írt részletes beszámolót lapunk 2015/4-es számába. Ezúton is köszönjük a könyvtár munkatársainak a kedves fogadtatást és a sok segítséget.

2015-ben is megjelent a Finnugor Világ négy száma, összesen 200 oldal terjedelemben, mintegy 120 példányban. Az elektronikus változat Társaságunk honlapján olvasható (www.regulytarsasag.hu).

A tavaly meghirdetett fotópályázatunk sikeresen lezárult. Az eredményhirdetésre és a díjak átadására az október 16-i eseményen került sor. A legjobb fotókból falinaptárt szerkesztettünk. Ez a kísérleti jellegű projektunk is sikeresen lezárult, a naptár jól sikerült és minden példánya gazdára talált. Financióisan ugyan némi veszteséget jelentett, de a presztízs-növekedés ezért bőven kárpótolta Társaságunkat.

A Társaság anyagi helyzete még éppen elfogadható. Elszámolásunkban ugyan milliós tételek is szerepelnek amiatt, hogy vállaltuk a tavalyi pécsi IFUSCO pénzügyi lebonyolítását. Ez azonban nem könnyített anyagi helyzetünkön. A Finnugor Világ-kongresszus Magyar Nemzeti Szervezetétől 400 ezer forintot kaptunk a Rokon Népek Napja megszervezésére és a naptár nyomdaköltségeire. Tagdíjakból 51.500 forint, az SZJA 1%-ából 61.576 forint bevételünk volt, miközben a Finnugor Világ nyomdaköltségére 293 ezer, postázására 103 ezer forintot költöttünk. Ha nem sikerül bevételeinket növelni, akkor le kell mondanunk lapunk nyomtatott formában történő megjelentetéséről. Ezért kérjük Társaságunk tagjait és szimpatizánsait, hogy személyi jövedelemadójuk 1%-át a Reguly Társaság részére ajánlják fel.

Adószámunk: 19664314-1-13

Az e számunkhoz mellékelt csekken befizethető az éves tagdíj (2000 forint, nyugdíjasoknak, diákoknak 1000 forint). Továbbra is várjuk a tudósításokat a finnugor vonatkozású eseményekről, különös tekintettel a „Finnugor Kulturális Főváros” rendezvénysorozatra.

Csúcs Sándor

A látogatás

Az elbeszélés szerzője Szolovjov Jurij Iljics mari író, 1962. június 4-én született Kupszolóban. 1980–1985 között a Mari Állami Egyetem Bölcsészettudományi Karán tanult. A diploma megszerzése után a „Jamde lij” („Légy készen”) úttörő újság munkatársa lett. 1987–1992 között a „Periodika Marij El” kiadó alkalmazásában állt. Ekkor hívták meg a frissen alakult, a „Kugarnya” (Péntek) című mari ifjúsági újság szerkesztőségébe, ahol több mint tíz évet töltött el.

2003–2007 között egy kiadó főszerkesztőjeként tevékenykedett. Jelenleg a „Marij zszurnal” igazgatója. 1994-ben adta ki „Boldog madár család” címmel gyermekeknek szánt elbeszéléseinek gyűjteményét.

Műfordítóként is ismert, hanti, manysi, udmurt és finn írók elbeszéléseit fordította mari nyelvre. Sardar Oszip díjas, a Marij El állami díjasa, Észtország kitüntetettje. 2006 óta az orosz írószövetség tagja.

Hangosan és határozottan kopogtattak az ajtón. Nyikolaj Fjodorovics ezen a kora reggeli órán senkit sem várt, mégis nyomban ajtót nyitott. A lépcsőház félhomályában egy hatalmas férfi alakot látott. Ilyen méretekkel rendelkező barátai nem voltak, de még az ismerősei között sem akadtak.

– Kit keres?

Válasz egy szó sem. Csak a szem csillogását lehetett látni.

– Bizonyára eltévesztette a lakást.

Nyikolaj Fjodorovics becsukta az ajtót. Ekkor azonban az ismeretlen megszólalt.

– Mikolaj, hozzád jöttem.

Mikolaj? A lakás gazdája elcsodálkozott. Így csak a szülőfalujában hívták, ám ez a vendég nyilvánvalóan nem falusi volt. Hát akkor ki lehet?

Újra kinyitotta az ajtót és figyelmesen fürkészte a jövevény szemét.

– Az az érzésem, valahol már láttam magát? Emlékeztessen rá, kérem, hol is.

– Én vagyok. Oljos! – mondta csendesén, de nyomatékkal az ismeretlen.

Szavai úgy koppantak, mint amikor szöveget vernek a falba.

– Oljos? Miféle Oljos? – Nyikolaj Fjodorovics az állát vakargatta és miután láthatólag valami rémlett neki, még egyszer figyelmesen megnézte a vendéget. – Várjon csak, várjon, Maga Alekszej! Alekszej Vasziljev. Jól mondom? Alekszej, talán Tyimofejevics az apai neve.

– Nem, nem – csak Oljos! – ugyanolyan keményen, szigorúan válaszolt a férfi. – De a családnévem rendben van, Vasziljev.

– A tekintete tűnt ismerősnek. De az összes többi... Megváltozott, Alekszej Tyimofejevics.

– Bemehetek?

– Persze, persze.

Nyikolaj Fjodorovics kinyitotta az ajtót és a falhoz simult, hogy be tudja engedni a vendéget. A vendég az ajtónyílásban oldalvást állt, csak később engedte ki a vállait.

Olyan öles termetű volt, hogy a házigazdának szinte nem is maradt helye a kicsi, ám eleddig teljesen elfogadható méretű előszobában.

– Nos, hát, *salaam*, Mikolaj! – Oljos egészséges, súlyos kezét odanyújtotta.

A házigazda tenyere szinte elsüllyedt a húsos, kemény mancsban.

– Fáradjon be, Alekszej.

A vendég ismét figyelmesen a házigazdára nézett és csendesen ezt mondta:

– Nem vagyok úr, Mikolaj. Én Oljos vagyok! Hagyd a fenébe az úri allűrjeidet.

– Persze, persze, Alekszej... Oljos. Fáradj be. A kabátodat meg akaszd ide...

Oljos ráérősen levetkőzött, fogta a táskáját és bement a szobába. Nyikolaj Fjodorovics, miután szemügyre vette a medve alkatú férfit, utána ment, a szokásos módon a nyomorék lábára bicegve.

Nyikolaj Fjodorovics egyszobás lakásában nincs semmi felesleges dolog. Spártai berendezéshez van szokva. Dívány, asztal, a fél fal könyvespolcokkal van telerakva, amelyek a könyvek súlyától egy kissé meggömbültek. A padlót régi, színe és visszája azonos szőnyeg borítja. Oljos piszkos cipőben trappolt be, nem törődve a szőnyeggel. Körülnézett, mintha valamit felbecsülne, méríckélné. Aztán, mintha ön maga számára valamiféle következtetést vonna le, leült a díványra, amely panaszosan felnyögött alatta.

Nyikolaj nem tudta, mit mondjon. Vendégek gyakran fordultak meg nála: munkatársai, földijei, falusi rokonai. Mindig mindenki jól érezte magát, saját magát is beleértve. Most pedig... Fogalma sem volt róla, mit is mondjon a váratlan vendégnek.

Mennyi ideje is, hogy nem találkoztak? Vagy húsz éve. Miből él Oljos, mi érdekli? Érthetetlen dolog. Nyikolaj azt tudta, hogy Oljos a hadseregben szolgált, aztán börtönbe került. A büntetését valahol Szibériában ülte le. Utána ott is maradt. Haza nem járt. Meg hát nem is várta senki sem. Apja rég meghalt. Anyja a másik fiával lakik, őt nem emlegeti és beszélgetni sem kíván róla a kíváncsi szomszédokkal. Oljos mintha nem is létezne. Mi hozta őt ide ennyi év után? És honnan tudta meg a címet?

A házigazda töprengéseire mintegy válaszként Oljos azt mondta:

– Te, Mikolaj bizonyára csodálkozol, hogy kerültem hozzád? De már nagyon régóta szerettelek volna látni...

A vendég elhallgatott, s mint előbb, most is a melléhez szorította az útitáskáját. Ekkor Nyikolaj a vendég szemében bánatot látott. Vagy csak úgy tűnt neki? Világos, csak úgy tűnt! Egy ilyen életerős, jó kiállású férfi életében mindennek rendben, megfelelőnek kell lennie: testes, fehér bőrű feleség, duci, csintalan gyerekek, bőségben élnek. Ezért is ilyen egészséges! A soványnak meg mindene rossz. Mint például neki magának: aki sovány, a lakása ugyanolyan, kisméretű, szóval...

– Ma idefelé jövet a pályaudvaron találkoztam Vitya Kalijevvel, – folytatta a vendég. – Beszélgettünk. Te is szóba jöttél. Ő adta meg a címet. Azt mondta, hogy híres szakember, orvos vagy...

Újra elhallgatott, a szemöldökét rángatta, mintha azon csodálkozna, hogy milyen bőbeszédű lett. Ismét körbenézett a lakásban.

– Egyedül élsz?

– Egyedül.

– E-gye-dül – mondta elnyújtva, mintegy ön maga számára összegezve a vendég. Aztán hirtelen észbe jutott a táskája és letette a lábai elé. Ekkor vette észre a sáros cipőjét.

– Ne haragudj, még a cipőmet sem vettem le...

– Semmi baj, Oljos. Várj, kimegyek a konyhába, felteszem a teavizet forni...

Nyikolaj Fjodorovics kiment a konyhába. Oljos meg akarta állítani, de ekkor észrevette, hogy a nyomorék lábára erősen biceg... – így aztán tátott szájjal ülve maradt. Később észbe kapott és a házigazda után ment.

– Ül le, Oljos. Ül le ide, – Nyikolaj a hokedlire mutatott. – Harapunk valamit.

Kinyitotta a hűtő ajtaját és egy fél üveg konyakot vett elő. Amikor Oljos ezt meglátta, belenyúlt a táskájába, ahonnan felvágottat és két üveg vodkát vett ki...

Sokáig ültek szóltanul. Már a kolbászos rántotta is kihűlt, de a beszélgetés csak nem indult be. A házigazda meg akarva törni a csendet megkérdezte: – Na, Oljos, mesélj, hogy megy a sorod? – ám ekkor olyan pillantással találkozott, amittől rögtön el is hallgatott.

De a vendégnek a váratlan dühtől fellobbant szeme elhomályosodott és ő vagy csendesen dörmögött, vagy maga elé mormogott, miközben valahova a sarok felé nézett:

– Az ügyéssel volt dolgom...

Aztán ismét nehézkesen folytatta:

– Hát, szóval egyedül élsz, Mikolaj? H-m...

A vodkán pihent meg a tekintete. Az üveg a vendég kezében játékszernek tűnt. Megrázta és tenyerével az aljára csapott. Az alumínium tető alig hallhatóan a műanyag asztallapon koppant. Nyikolaj Fjodorovics két kupicát vett elő a szekrényből, de a vendégnek, szemmel láthatólag ez nem tetszett. Az edényszárítóban poharakat látott és maga vette ezeket ki onnan. Szesz illata terjengett.

– Na, Mikolaj, igyunk!

A vendég óvatosan emelte fel a csordultig tele poharat és egy hajtásra kiitta.

* * *

Gyerekkorukban barátok voltak. Még egy harmadik barátjuk is volt, Jemeljan. Reggelente jöttek össze, és egész nap a faluban rohangáltak, a környéket kutatták fel. Együtt mentek iskolába. Egymás mellett ültek a padban, együtt csinálták a házi feladatokat is. De ötödiktől kezdve ezt a barátságot mintha fejszével vágták volna szét...

Aznap gyönyörű volt az idő. A nap is mosolygott, a sárga nyárfalevelekkel szellő játszadozott. A gyerekek, amikor hazaértek az iskolából, letették a táskájukat, átöltöztek és kiszaladtak az utcára.

– Gyerünk, menjünk el a szérűskertbe! – javasolta egyikőjük.

A szót tett követte. Hamarosan már a szérűben voltak. Oly vidám itt lenni. Ömlik a mag a futószalagokról. Kopognak a válogatógépek. Forognak a magszárító dobok... A gyerekek mindig gyerekek, mindig oda törtetnek, ahova nem kellene. El is küldték őket a gépektől.

– Gyerekek, utánam, menjünk abba a csűrbe!, – kiáltotta Oljos és a távolabb álló, félig lerombolt építményre mutatott.

Bár a csűr kicsi, azért érdemes az embernek kipróbálnia magát, azt képzelni, hogy csúcsokat döntő alpinista lehet, – nyögnek ugyan, de másznak. Már fent is vannak a tetőn. Szertelenkednek, csúfolódnak. Oljos lecsúszott a szérű egyik támasztó gerendáján. Ketten viszont fent maradtak. Hogy megjessze a barátait, elmozdította a gerendát a helyéről, maga pedig félre szaladt és elbújt. A csűr, ahol a barátai voltak, „elúszott”. A gyerekek félelmükben kiabáltak. Ő pedig, amikor meglátta, hogyan dől össze a csűr, azt érezte, hogy félelmében minden haja szála égnek áll. Oljos meg sem várva, mi lesz ennek a vége, elrohant a faluba...

A szérűben dolgozó emberek észrevették az összeomló épületet és a tetőn futkosó két fiút. Mindannyian odarohantak, de már késő volt. Szörnyű kép tárult a szemük elé. A tető széle összenyomta Jemaljan mellét. Azonnal meghalt. Mikolajnak pedig széttörte a lábát...

A fiú aztán sokáig feküdt a kórházban. Amikor elbocsátották, mankóval járt. Egész életére sánta maradt.

Hogy Oljos a bűnös, senki sem sejtette, még Mikolaj sem. Azt pedig, hogy ő maga mit érzett ez után a szerencsétlenség után, jobb, ha nem is tudjuk. Oljos zárkózott lett. A gyerekekkel való játékban többé nem vett részt és a tanulás is rosszabbul ment neki.

A régi barátság kihúnyt. Mindketten egyszerre lettek felnőttek. Mindegyik a maga módján. Annál is inkább, mivel Mikolaj egy egész évig nem járt iskolába és az utcán igyekezett ritkábban előfordulni: kellemetlen, ha azzal szembesül, hogy a sántasága miatt kerülnek...

A nyolcadik osztály után Oljosnak egy útja volt: a mezőgazdasági szakiskola. A lusta tanulókat éppen oda igyekeztek irányítani, szinte erőszakkal. Oljos is oda került. Az iskola után besorozták. Aztán pedig valahová eltűnt: semmi hír, semmi levél nem jött. Amikor pedig hazatért, egy kellemetlen históriába keveredett. A vagon peronján két srác a harmadik társát verte. Oljos a védelmére kelt. Az egyik támadó esés közben beverte a fejét az ajtó kilincsébe és a helyszínen meghalt. Bíróságra került az ügy. Oljost öt évre ítélték el.

Amikor kijött a börtönből, meggondolta magát és nem ment haza. Szibériában maradt, hogy ott dolgozzon. Ám nem sokáig volt szabadságon. Ismét börtönbe került. Háromszor volt börtönben, de Nyikolaj Fjodorovics ezt nem tudta.

* * *

Az első pohár kiürítése után Oljos csendben ült. Nyikolaj Fjodorovics sem tudta, mit mondjon.

– Emlékszel, – törte meg a csendet a vendég, – volt egy barátunk, a Jemaljan? Legyen neki könnyű a föld. Gyerünk, Mikolaj az ő emlékére igyunk. Egész pohárral, meg egy falat kenyérral, ahogy dukál. Fenéig.

A második üveget is kinyitotta, töltött magának, Nyikolajnak is tölteni akart, de az ő pohara még tele volt. Szemrehányóan nézett a házigazdára, de nem szólt egy szót sem.

Emlékeztek. Ismét csend lett.

Nyikolaj „elúszott”. Ilyen sokat eddig még nem kellett innia. Könnyebb lett a lelke. Oljos közelebbinek, érthetőbbnek tűnt számára. Az első mondatig...

A vendég kitöltötte a maradék vodkát és azt mondta:

– Most pedig vágj pofán!

Nyikolaj elképedt.

– Mi van, megalondultál?

– Üss, ha mondom.

– Aztán miért?

– A mocskos életemért.

– Nem, nem és nem! – lobbant fel Nyikolaj. Aligha volt korábban ennyire ékesszóló és meggyőző. Hogy mit mondott, maga sem emlékezett rá. A lelkéből valami hatalmas áradat tört elő. Életét példaként állította és arra a következtetésre jutott, hogy bármilyen legyen is az emberi sors, gyalázni nem kell.

A vendég figyelmesen végighallgatta, majd gondolkozóba esett.

– Ez az utolsó szavad? – kérdezte csendesen.

– Igen!

– Nos, lehet, hogy így helyes... A sors... Minek is kellene kitérni előle?

Nyikolaj Fjodorovicsnak az volt az érzése, hogy a vendég szemében könny csillant meg, amikor lehorgasztotta a fejét. De amikor felállt, a szeme száraz volt, sőt, teljesen józan és figyelmes.

– Isten áldjon, Mikolaj. Mennem kell...

– Hová, a faluba?

– Nem. Itt már nincs mit tennem. Visszamegyek. Szibériába.

Szolovjov Jurij,
fordította Horváth Iván

*

Életpályám

Bátori S. István professzor, sokunk tisztelt barátja tavaly töltötte be 80. életévét. Úgy gondoltuk, hogy ebből az alkalomból megkérjük az ünnepeket: ő maga mutassa be élete legfontosabb eseményeit. Most ezt az írást közöljük a megszokott köszöntő helyett. *A szerk.*

1935. augusztus 23-án Csehszlovákiában, Szőgyénben (akkor Seldin volt a falu neve, ma Svodin Szlovákiában) születtem. Szüleim magyar tanítók voltak. A második világháború után, 1947-ben az ún. lakosságcsere egyezmény keretében kitelepítettek Magyarországra. Szüleim Szarvason kaptak állást, ahol – két éves szünet után – ismét beiskoláztak. (A háború után 1945-ben ugyanis Csehszlovákiában megszűntek a magyar iskolák.) 1954-ben Szarvason a Vajda Péter Gimnáziumban végeztem. Az egyetemi felvételem akadozott annak ellenére, hogy jelesre érettségiztem. Eredetileg

vegyésszmérnök szerettem volna lenni, de mérnöki szak a káderlapom miatt nem jött számításba. Szegedre a bölcsészkarra magyar–orosz szakra vettem fel.

1954-től 1956 októberéig a Szegedi Egyetemen voltam magyar–orosz szakos hallgató. Hallgattam ott többek között Nyíri Antalt, Koltay Kastner Jenőt, Halász Elődöt (ő világirodalmat adott nekünk elő), Klemm Imrét, (aki a nyelvtudományba vezetett be) és Baróti Dezsőt.

Részt vettem az 1956-os népfelkelésben. Szarvason voltam nemzetőr, a november 4-i szovjet beavatkozás után Ausztriába menekültem és Angliában kaptam menedékkjogot és ösztöndíjat. Az angol nyelvtanfolyam sikeres befejezése után 1957 őszén felvettek szlavistának Oxfordban az egyetemre, ahol a Queen's College-ban voltam. Tutoraim közül Boris Unbegaun professzor volt a legfontosabb, akitől az összehasonlító nyelvészet alapjait tanultam meg. Továbbá tanultam orosz történelmet, egyházi szláv nyelvet, elolvastam Pasternak Dr. Zsivágóját. Az oroszokon kívül a cseh nemzeti ébredés és a Csehszlovák állam születése foglalkoztatott. 1959 júniusában megszereztem oxfordi diplomámat a „szláv tudományokban” (Diploma in Slavonic Studies).

Beiratkoztam a Londoni Egyetemen a „School of Eastern European and Slavonic Studies”-ba, ahol volt magyar szak is. Itt C.F. Cushing professzor támogatásával (1961 augusztus 1-i dátummal) megszereztem külső hallgatóként a B.A. Honours fokozatot magyar nyelvből és irodalomtörténetből (orosz mellékszakkal).

A szláv nyelvekbeli tájékozottságomra és magyar nyelvtudásomra támaszkodva sikerült már 1960-ban elhelyezkednem tudományos munkatársként („Wissenschaftlicher Mitarbeiter”) a Göttingi Egyetemen Közgazdaságtani karán egy kutató csoportban, amelynek egy magyar származású amerikai professzor, Surányi-Unger Tivadar volt a vezetője.

Beiratkoztam az egyetemen a finnugor szakra és bejártam hallgatni az előadásokat a Finnugor Szemináriumba. A göttingi Finnugor Tanszék alapítója Farkas Gyula halálával (1958-ban) megüresedett és átmeneti helyettesítések után 1960-ban Wolfgang Schlachter lett a tanszék vezetője. Ő felfigyelt rám és támogatásával kaptam az oxfordi és londoni képezésem alapján a Deutsche Akademische Austauschdiensttől ösztöndíjat, hogy finnugor nyelvészetet tanuljak és doktoráljak.

1962 nyarán Schlachter felajánlotta a Finnugor Szeminárium megüresedett magyar lektori állását, amit elfogadtam és 1962 és 1967 között a magyar nyelv lektoraként (nebenamtlich und außerplanmäßig) tanítottam a Göttingi Egyetemen.

A finnugor nyelvészetből való doktoráláshoz meg kellett ismerkedni minden finnugor nyelvvel és meg kellett tanulni finnül. 1963-ban kihasználva a német és a finn egyetemi tanév közti „csúszást” majdnem egy teljes szemesztert tudtam a Helsinki Egyetemen vendéghallgatóként tölteni, ahol bejártam nemcsak a finn nyelvtanfolyamra, hanem Erkki Itkonen, Lauri Hakulinen és Antti Sovijärvi előadásaira is.

1964-ben megnősültem. A feleségem (leánykori neve: Ingrid Trux) történész és velem egyidőben (1967 nyarán) doktorált.

A göttingeni évek alatt mint „Werkstudent” már összeköttetésbe kerültem az IBM-mel, ahol nyaranta dolgoztam. A második nyári alkalmazás után kaptam egy állásajánlatot, amit a doktorálás után el is fogadtam. A doktori disszertációmát a permi

szöösszetételekről írtam főleg a zürjénre támaszkodva. Göttingeni doktori diplomámat 1967. június 30. dátummal kaptam meg. A mellékszakkaim „Keleteurópai történelem” és „Keleti és nyugati szláv filológia” voltak.

Megpályáztam egy posztdoktori ösztöndíjat a Massachusetts Institute of Technology-ra (a Modern Nyelvek és Nyelvészet Intézetébe), hogy közelebből megismerkedjem Noam Chomsky generatív transzformációs nyelvtanával. Az ösztöndíj ugyan ütközött az IBM állásajánlatával, de a vállalat kész volt fenntartani az állást Amerikából való visszatérésemig. Így az 1967/68-as egyetemi tanévet az M.I.T.-n töltöttem és szélesítettem általános nyelvészeti ismereteimet. Chomskynál tanultam az akkor új és forradalmi induktív nyelvleírás matematikai pontosságot megkövetelő módszerét, Morris Halle-nál pedig a generatív transzformációs nyelvtan fonológiai alkalmazását.

A Chomskynál töltött év felkeltette irántam a német egyetemeken is az érdeklődést. A göttingeni germanisták 1969-ben a nyári szemeszterben meghívtak, hogy ismeressem Chomsky transzformációs nyelvtanát. Hasonló előadói megbízatást kaptam 1972-ben és 1973-ban a Stuttgarti Egyetemen is a romanisták kezdeményezésére.

Amerikából való visszatértemkor várt a német IBM Kutatási Osztályán az állásom Sindelfingenben. A Német IBM Kutatási Osztályán (DP Grundlagenforschung) gépi fordítással foglalkoztunk. A feladat az IBM kézikönyvek eredetileg angol nyelvű leírásainak „házon belüli” németre való fordítása volt. Az első fázisban egy kísérleti program kifejlesztéséről volt szó. Én igyekeztem kiépíteni kapcsolatokat hasonló célkitűzésű munkacsoportokkal, elsősorban az amerikai IBM-nél folyó kutatásokkal ill. kutatókkal.

Ekkor születtek a gyermekeim: lányom Sophie 1968-ban és fiam Vincent 1970-ben.

Az IBM-nél rövidesen projektvezető lettem új feladattal és öt munkatárssal. A cél az volt, hogy ne az embernek kelljen megtanulni a gép nyelvét, hanem fordítva a computer értse meg az ember nyelvét, az adott esetben a németet. Nyelvészeti síkon akkor ez egy szintakszison alapuló mondatelemzőt jelentett, kiegészítve egy szótári komponenssel. Hasonló programokon az 1970-es/80-as években „mesterséges intelligencia” címszó alatt világszerte (főleg az Egyesült Államokban, Japánban, de a Szovjetunióban is) dolgoztak. A vállalat 1970-ben kiküldött Amerikába, hogy tájékozódjam egy ilyen nagy perspektívájú projekthez szükséges előismeretekről.

Tevékenységünk az IBM-nél felkeltette az érdeklődést a német akadémiai körökben is. A Deutsche Forschungsgemeinschaft felkért, hogy vegyek részt a Nyelvészeti Adatfeldolgozási Bizottság munkájában, amely az akkor új elektronikus adatfeldolgozás módszereit akarta támogatni a filológiai kutatásban. Bizonyos büszkeséggel emlékszem vissza arra, hogy akkor a DFG-Bizottságnak én voltam az egyedüli nem-professzor tagja. A Bizottság munkájában való részvételem az IBM-mel egyetértésben történt és betekintést nyújtott az egyetemeken folyó szövegfeldolgozó kutatómunkába.

1973-ban megkaptam a német állampolgárságot.

1974-ben elküldött a Vállalat egy szemeszterre az ú.n. IBM-Egyetemre (IBM School of Advanced Studies) Genfbe, ahol megismerkedtem többek között az adatbázisok szerkesztési technikájával. Egyidejűleg átszervezték a vállalatot: a sindel-

finngeni Kutató Osztály megszűnt, én pedig átkerültem Heidelbergbe, az IBM Németországi Tudományos Központjába (WZH), ami egyrészt előléptetés volt, nagyobb önállóságot kaptam, másrészt tartottam attól, hogy elszigetelődöm.

Az IBM-nél töltött 13 év alatt lazult a kapcsolatom volt finnugor és nyelvész kollégáimmal, de nem szakadt meg. Rendszeresen vettem részt és adtam elő konferenciákon és publikáltam. Megpróbáltam feldolgozni a Chomskynál az M.I.T.-n tanultakat. Legjobb szerintem a UAJb 1970-es kötetében megjelent cikkem a magyar felszólító mód inproprius használatáról. Az 1975-ös budapesti Finnugor Kongresszuson az uráli rekonstrukciók gépi ellenőrzéséről tartott előadásomnak köszönhettem Helimsky ismeretségét. A DFG Computerlingvisztikai Bizottságában végzett munkám révén bekerültem a DFG szakvéleményezői közé. A finnugor nyelvészetben ebben az időben Robert Austerlitz-cel és Mikko Korhonennel maradtam változatlanul szorosabb kapcsolatban. 1962-ben megválasztottak Helsinkiben a Finnugor Társaság tagjának. 1982-ben pedig a Finn Irodalmi Társaság tagja lettem.

Az egyetemre való visszatérést a habilitációm készítette elő. A DFG Computerlingvisztikai Bizottságában megismerkedtem Gerold Ungeheuerrel, aki a Bonni Egyetemen a Fonetikai (később Kommunikációkutató és Fonetikai) Intézetet vezette. Ő volt Németországban a Számítástechnikai Nyelvészet patrónusa. Elvállalta a habilitációs munkám szakmai vezetését a Bonni Egyetemen. Megpályáztam egy habilitációs ösztöndíjat, amit meg is kaptam. 1976–1977-re az IBM fizetés nélkül szabadságot adott, de a munkaviszony továbbra is fennmaradt. A habilitációs munkámat a nyelvi megértés folyamatszerűségéről írtam és 1977 végén nyújtottam be a Bonni Egyetemen.

1978-ban visszatértem az IBM-hez, ahol az (ezúttal nem gépi, hanem csak géppel támogatott) Fordítói osztályra kerültem Sindelfingenben. Itt a szótárápolás és -fejlesztés lett a feladatom. Ez annyiban volt jó, hogy így elsőkézből nyertem betekintést a szótárkészítésbe és a szótárkészítés számítástechnikai lehetőségeibe. Az angolból németre való fordításban szükség van a több szóból álló kifejezések felismerésére és összetett szavakkal való helyettesítésére, ami előzetes terminológiai feldolgozást igényel. A fordító osztályon kifejlesztettünk egy eljárást a potenciális összetett szavak felismerésére, ami a japán IBM fordítói osztályának az érdeklődését felkeltette és meghívtak 1979-ben tapasztalatcserére. A főnököm engem küldött el Tokióba.

A habilitációs téziseimet a Bonni Egyetemen 1979 október 31-én védtem meg. A bemutatkozó előadást 1980 január 18-án tartottam. Mivel a szak (Linguistische Datenverarbeitung) új volt, kapcsolni kellett valamilyen már meglevő szakhoz. A választás az én esetemben a finnugrisztikára esett. A habilitációs munkám egyik külső szakvéleményezője így Schlachter professzor lett Göttingából. A Bonni Egyetemen volt akkor egy bizonyos finnugor orientáció, amibe beleillett az én finnugor profilom.

1979-ben és 1980-ban két szemeszterben egyetemi magántanárként tanítottam heti két órában a Bonni Egyetemen, hogy megtartsam a venia legendi-met. 1980 őszén meghívtak a Koblenz-Landaui Egyetemre (amit akkor Erziehungswissenschaftliche Hochschule Rheinland-Pfalz, Abteilung Koblenz, rövidítve EWH-nak neveztek) az újonnan megalapítandó alkalmazott informatika szakra (Studiengang für Angewandte Informatik) professzornak. Ezen belül én képviseltem a természetes nyelvi alkalmazá-

sok részlegét, a computerlingvisztikát (=CL). (A másik alkalmazási terület Koblenzben akkor a társadalomtudomány volt.) Németországban Koblenzben volt az első CL-tanszék, pontosabban az első felsőoktatási intézmény, ahol CL-t tanítottak. Az oktatás már folyt, de az intézetet még meg kellett szervezni. A professzori kinevezésem 1981 január 23-án nyújtották át.

A feladat nemcsak az volt, hogy leadjam a heti (C4-professzornak előírt) 8 órát, hanem hogy kidolgozzam a tantervet az egész CL szakra, azaz azokra a tárgyra is, amit nem én fogok tanítani. Mivel a koblenzi CL-szak az első ilyen szak volt, nem lehetett átvenni (átolgozni) a hasonló célkitűzésű intézetek tantervét. Az intézetvezetés, az egyes tantárgyakban előírt előadások, gyakorlatok biztosítása, a vizsgáztatás, új tantervek regrutálása, stb. nagyobb terhelést jelentettek, mint ahogy megelőzőleg gondoltam. A 13 évvel azelőtti göttingeni magyar lektorkodásom egészen más jellegű volt.

Ami az informatika szakon belül a számítógépes nyelvészet tanmentének összeállítását illeti, úgy láttam, hogy nekem a nyelvészeti ismeretek közvetítése és a nyelv szerkezeti megértetése a feladatom: Bemutatni a nyelvleírás síkjait (a fonológiától a morfológián, mondattanon és a szemantikán át a legfelsőbb kommunikációs szintig), felépíteni a nyelvi fogalmakat (hogy a hang és betű nem ugyanaz) és tudatosítani a szerkezeti összefüggéseket. A mesterséges intelligencia nem a megértés megkerülése, hanem a megértés folyamatának ismerete és felhasználása. Ebben a szellemben fektettem le az új szak célkitűzését, állítottam össze a tantervet és igyekeztem munkatársaimat kiválasztani. A CL-tanterv és a CL-vizsgaterv az informatikus-képzés része volt.

A következő húsz évben rendszerint a nyelvészeti bevezetőt és a mondat-tan/mondattani elemzést adtam elő (az utóbbi előadás volt gyakorlatokkal). Továbbá tárgyaltam egy-egy aktuális cl-rendszert szerkezeti és működési szempontból. Az első években támaszkodtam az IBM-nél fejlesztett, a gyakorlatból ismert (gépi-fordító, kérdésre-felelő) rendszerekre, később az irodalomban elérhető, lehetőleg demonstrálható modelleket mutattam be hallgatóimnak.

A hallgatók informatikából kaptak diplomát, de az alkalmazási területük Koblenzben a számítógépes nyelvészet volt. (Az alkalmazási terület a többi német egyetemen is elő volt írva. Ezt a „szerepet” rendszerint a közgazdaságtan töltötte be.)

Az informatika szak szervezeti kiépítése Koblenzben több lépésben történt és elhúzódott egészen 1990-ig, amikor a korábbi pedagógiai főiskolát (EWH-t) átnevezték egyetemnek: az új nevünk Universität Koblenz-Landau és az informatika külön fakultás (németül Fachbereich) lett és ezen belül kapott helyet a CL-intézet (három professzorral és további munkatársakkal), amelynek én lettem az intézetvezetője.

A Bonni Egyetemmél, pontosabban az Általános nyelvészeti szemináriummal/intézettel és a Kommunikációkutató és fonetikai intézettel továbbra is fenntartottam a kapcsolatot és a koblenzi tanszékem mellett egészen 1987-ig rendszeresen adtam elő a finnugor nyelvészetet (megbízott előadóként). Az intézetvezető Prof. Johann Knobloch rábízta a finn és a magyar lektor ügyeinek intézését, például a finn lektorok találkozóin való részvételt. Két esetben szakvéleményeztem Bonnban doktori disszertációkat is: Marek Sadowski esetében (1986), aki most Göttingenben professzor és József Szakos esetében (1994), aki szintén professzor Hongkongban. Ugyancsak

tovább folytatódott és bővült szakvéleményezői tevékenységem a DFG-nél. Bevontak az Európai Közösség gépi fordítási fejlesztésének szakvéleményezésébe is.

A nyolcvanas években készült el a számítógépes nyelvészet kézikönyve. A kötet a „Handbooks of Linguistics and Communication Science” sorozatban jelent meg a Walter de Gruyter-nál 1989-ben. A közel 900 oldalas kézikönyvnek én voltam az egyik szerkesztője. A kétnyelvű (angol és német) kötet címe: „Computerlinguistik, Ein internationales Handbuch zur computergestützten Sprachforschung und ihrer Anwendungen”.

1989-ban Pauli Saukkonen kezdeményezésére tartottam egy tömörített kurzust az Oului Egyetemen a gépi fordításról. Napi négy órában egy hét alatt leadtam egy szemeszteri anyagot finnül, amit Ritva Toropainen jegyzetei alapján felvettek az Oului Egyetem Finn és Lapp intézetének kutatási jelentései közé is. Az 1990-91-es téli szemeszterben a kutatói szabadszemeszteremet a Helsinki Egyetemen töltöttem vendégprofesszorként az Általános nyelvészeti intézetben Fred Karlssonnál. Az Egyetem előadásjegyzékébe a gépi fordításról szóló előadásaimmal kerültem be. Ekkor főleg Kimmo Koskeniemi akkor új, két szintes morfológiai elemzője érdekelt. Megpróbáltam szavak (ragozási osztályok) teljes paradigmáját generálni. Öt évvel később 1995-ben a téli szemeszterben kutatói szabadságomon Tajvanban a taichu-i Providence Universitynek voltam vendégprofesszora. Bevezetést tartottam a számítógépes nyelvészetbe.

Az 1990-es évtizedforduló: a német újra-egyesülés és a Szovjetunió összeomlása megváltoztatta a világot és ez kihatott még a nyelvészetre is. Megkönnyült a kelet-nyugati érintkezés. 1993-ban a Szegedi Egyetem rehabilitálta az 1956-os népfelkelésben résztvevő egyetemi alkalmazottakat és diákokat. A rehabilitáltak listáján én is rajta voltam és kaptam a határozatról hivatalos értesítést. A kézikönyvszerkesztés során szerzett ismeretségekünkől kiindulva és élve az új lehetőségekkel meghívtam 1991-ben Haldur Öimt a Tartui Egyetem nyelvész-professzorát Koblenzbe vendégprofesszornak. A meghívás az 1991 téli szemeszterben realizálódott és Őim két szemesztert töltött Koblenzben. Diskurzuselemzést adott elő. A következő évben 1992-ben Mare Koitot hívtuk meg, ő is egy évig maradt és ő is bekapcsolódott az oktató munkába.

Haldur Öim és Mare Koit kezdeményezésére 1998-ban meghívtak, hogy tartsak a Tartui Nyári Egyetemen egy kurzust a formális nyelvtanok használatáról. Akkor az ún. typed feature grammar állt az érdeklődés homlokterében, ezt ismertettem és demonstráltam.

Felélénkült a magyar kollégákkal való kapcsolatom is, különösen a Uráli Etimológia Adatbázis megvalósításának kapcsán. 1995-ben a jyvaskyläi Finnugor Kongresszuson értesültem először a Uráli Etimológiai Szótár digitalizálásáról, amely felkeltette érdeklődésemet. Felelevenítve Kiefer Ferencsel való ismeretségemet, aki akkor a Nyelvtudományi Intézet vezetője volt és természetesen Rédei Károly bevonásával kiépítettünk egy kooperációt a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Osztálya és a Koblenz-Landaui Egyetem CL-Intézete között a UEWb digitalizált anyagának adatbázissá transzformálására. A kooperáció 1994-ben egy megvalósíthatósági tanulmánnyal kezdődött: az egyik diákom, Arne Fitschen diplomamunkája keretében 139 szócikk alapján megkí-

sérelt egy adatbázist felépíteni. A siker alapján a koblenzi intézet megkapta a transzformálendő anyagot. A kilencvenes években ismételten jártak budapesti kollégák Koblenzben (Molnár Zoltán, Csúcs Sándor, Váradi Tamás), hogy támogassák az uráli etimológiai anyag adatbázissá való átalakítását. A diákjaim diplomamunkái révén (akik közül a magyar származású Krisztián Némethet és Holger Puttkammert kell kiemelni) megtörtént a digitalizált anyag XML-es adatbázissá alakítása és elkészült a megjelenítéshez szükséges unicode-betűkészlet.

2000-ben elérve a 65 éves kort emeritáltak, de továbbra is fenntartottam az egyetemmel a kapcsolatot. 2001–2003-ban az Uráli Adatbázis Projekt kapott támogatást a DFG-től. Az állást Jan Paakkanen töltötte be. Paakkanen és diákom Jérôme Diebold a diplomamunkájában megalapozta a böngészőt (2004). A DFG-támogatás befejeztével egyedül dolgoztam tovább az Uralotékán. Röviddel a piliscsabai Finnugor kongresszus előtt 2010-ben átadtam az Adatbázist a Nyelvtudományi Intézet Finnugor Osztályának egy részletes magyar nyelvű leírás kíséretében. Ezután a kooperáció meglazult. Az adatbázishoz Budapesten készült új szoftver.

Koblenzben továbbra is élvezem az Koblenz-Landaui Egyetem Számítástechnikai Központjának a támogatását és hálás vagyok, hogy használhatom az egyetem gépi és hálózati berendezéseit.

Visszatekintve úgy látom, hogy a számítástechnikai nyelvészet/komputerlingvisztika nem vész el, hanem feloldódik a nyelvészetben, mert a modern nyelvészeti kutatás, mint minden tudományos kutatás, elképzelhetetlen számítástechnikai támogatás nélkül.

Vallendar (Németország), 2016. január

Bátori S. István

„Vándorol a hang”

A nganaszan hagyományos világnézet a folklórszövegek tükrében

A dolgozat témája és célkitűzései

Disszertáciomban a nganaszan (önelnevezésük szerint *nya*, régebbi tudományos nevükön: *tavgi szamojéd*) népcsoport folklórszövegekben megjelenő (hagyományos) világképét, hitvilágát vizsgálom. Az uráli nyelvcsalád északi szamojéd ágába tartozó nganaszan nyelvet beszélő, hozzávetőleg 840 fős népcsoport a szibériai Tajmírfélszigeten, a sarkkörön túl nomadizált, életük alapját a vadrán-vadászat jelentette. Az 1970-es években a népcsoportot nganaszan-dolgan-oroszlakosságú falvakba telepítették, s a letelepítés által a hagyományos életmód lehetősége megszűnt.

Mára a nyelvvesztés igen előrehaladt, a hagyományos kultúra szerkezete felbomlott, az azt megeremtő környezeti és életmódbeli feltételek kikoptak a mindennapokból, de egyes elemei megtalálhatók a mai, letelepedett, akár városi környezetben is.

A vizsgálatba vont kb. 3000 oldalnyi epikus folklór olyan mennyiségű anyagot jelent, melynek segítségével nem egy-egy egyéni variánsra kellett támaszkodnom a vizsgálat során:, a szövegek kölcsönhatásba lépnek, párbeszédbe kezdenek, egymást kiegészítik és magyarázzák.

A szövegekben bemutatott élethelyzetek részben az átlagosnak tekintett életbe engednek bepillantást, tehát a normák szerint haladó ideális hétköznapiakba, másrészt pedig a súlyos kríziseket elevenítik meg. A valódi életben ezzel szemben nincsenek átlagos napok, hanem csak egyéni helyzetek. A folklórananyag tehát sajnos nem igazít el minket az egyén mindennapi élete és a hitvilág kapcsolata tekintetében, nem enged bepillantást bármely egyéni hitvilág mélyebb vagy akár felszíni rétegeibe. Ezek a témakörök sajnos már alighanem elvesztek a tudomány számára, ugyanis a hagyományos hitvilág megszűnésével párhuzamosan a kérdés lehetősége is elveszett.

A folklórszövegek különleges hősök, nagy tettek, jelentős események köré szerveződnek. Ezek érinthetik akár a világ egészét, akár az egyén magánéletét, de semmiképpen nem a hétköznapiokról szóló beszámolók. E történetek szoros kölcsönhatásban állnak a világnézettel, gyakori felelevenítésükkel rögzítik is azt. Köztudott, hogy a mítoszok nagyon mélyen áthatják az emberi élet menetét, erkölcsi és társadalmi rendet állítanak fel, normákat szabnak, s ez nem csupán az egész társadalom közös mítoszkincsére igaz, hanem a társadalom kisebb egységeinek, a nemzetségek, családok, egyének „perszonális mítoszaira”, önmeghatározó szent történeteire is (HUMPHREY 1999). A disszertáció e történetekből és a nganaszan élet elsődleges közegéből, az embereket körülvevő környezetből kiindulva vizsgálja a hitvilágot.

Dolgozatom négy nagy részre tagolódik. Az első részben vázolom a nganaszanokkal foglalkozó kutatások történetét és eredményeit, mind nemzetközileg, mind pedig hazánkban. Ezt követően részletesen tárgyalom a dolgozat forrásait képező szövegtörzset, a nganaszan hagyományos műfajokat mind émius, mind pedig étikus megközelítésben, bemutatam a legjellemzőbb történettípusokat.

A dolgozat legerjedelmesebb része a számos alfejezetet tartalmazó harmadik rész, melyben a hagyományos nganaszan hitvilágot elemzem. A tájszemléletben megjelenő fontos geomorfológiai elemek (hegy, folyó, út stb.), légköri jelenségek, égitestek (Nap, Hold, csillagok, szél, felhők stb.), a hitvilágban jelentős szereppel bíró növények és állatok (rénszarvas, kutya, farkas, medve, róka, egér, madár, féreg stb.), a mitikus lények (fél-ember, emberevő óriás, betegségszellemek), különböző természeti elemek (tűz, víz, jég) mitológiáját külön alfejezetekben fejtem ki. A nganaszanok emberképének kapcsán részletesen kifejtem a különböző testrészek lélekhez kapcsolódó funkcióit és az emberi ruha szimbolikáját. Tárgyalom az ember és a természetfölötti erők kommunikációs csatornáinak működését, azaz az áldozatok rendszerét, a bálványok szerepét, valamint bemutatam a sámánok tevékenységét és funkcióját a közösségben. Végül beszélek a halál értelmezéséről a vizsgált nép körében, valamint a halottakhoz kapcsolódó hiedelemvilágról. Dolgozatom utolsó részében a tájhoz kapcsolódó etnológia és a perspektivista megközelítés alkalmazásával foglalom össze a nganaszan hitvilág lényegét. A Bibliográfiában központi témájuk szerint rendezve, fontosabb adatokat megadva közlöm a dolgozatban vizsgálatba vont folklórszövegek listáját.

A dolgozat forrásai, a nganaszan folklór műfajai

A disszertáció az eddig vizsgált legnagyobb nganaszan szövegtörzshöz épül, melyet különböző múzeumokban és archívumokban kutatva gyűjtöttem. Ez 460 szöveget jelent. Kisebb részben nyomtatott, nagyobb részben pedig kéziratos anyagból áll, mely a Krasznajarszki Regionális Múzeumban, a szentpétervári Kunsztkamera Archívumában, és az Orosz Akadémia Néprajzi és Etnológiai Kutatóintézetének moszkvai Archívumában, valamint magánkézben lelhető fel.¹

Borisz Oszipovics Dolgih gyűjtőútját 1935-ben végezte, s ennek anyagából 1938-ban jelent meg első folklórkötete. Ebben a vékony, alig 130 oldalas kötetben, első-sorban eredetmondákat, epikus szövegeket találunk. 1974-ben Dolgih újabb, testesebb folklórgyűjteményt adott ki, melyhez részletes jegyzeteket is adott, a nehezebben érthető vagy ismeretlen fogalmakat elmagyarázta, és gyakran egész nganaszanul lejegyzett mondatokat, kifejezéseket is közölt. A kutatónak mind Krasznajarszkban, mind Moszkvában őrzött terepnaplóit, kéziratait vizsgálatba vonhattam (DOLGIH 1938 és 1976).

A másik nagy kutató ebben az időszakban Andrej Popov. Őt az akkor leningrádi Kunstkamera, azaz az antropológiai és etnográfiai műhely küldte gyűjtőútra először 1930-31-ben. Popovnak alkalmá nyílt találkozni Gyuhagye Ngamtuszuo és Ivan Gornok nagy avami sámánokkal, s részletesen leírta a Tiszta sátor ünnepét (the clean tent rite), melyet tavasszal szoktak tartani. 1935-ben védte meg disszertációját a Tavgiak életmódjáról írott munkájával (Popov 1936). A fiatal kutató még két évet töltött az akkor még nomadizáló kolhosszal, s így a teljes gazdasági év tevékenységeiről benyomást szerzett. Újabb kutatásainak eredményét két közismert kötetében adta közre. Az anyagi kultúráról írott könyve 1948-ban jelent meg. A tervezett második kötet ideológiai okokból csupán 25 évvel Popov halála után, Galina Gracsova gondozásában látott napvilágot (POPOV 1948 és 1984).

Popov helyét a Kunstkamerában Galina Gracsova vette át, így az ő hagyatéka is a Kunstkamerában található. Gracsova először technikai munkatársként kísért el a Kunstkamera régészeti expedícióját a Tajmír-félszigetre, és értékes anyagot gyűjtött ott 1969-ben, majd későbbi terepmunkáin is. Első terepnaplóiban a hagyományos hitvilág és a sámánizmus kérdéseire vonatkozó adatokat találunk túlnyomó részben. Eredetmondákat, meséket beavatási történetet, istenségekre vonatkozó adatokat egyaránt közöl ezekben a korai gyűjtőfüzetekben. Emellett részletes naplót is vezet a gyűjtőút apró-cseprő eseményeiről, úti tapasztalatairól is. A szöveges folklór gyűjtése során a teljes lejegyzésekre törekedett. Hangfelvételeket készített, s azokat sorról sorra visszahallgatva fordította le az adatközlőkkel. Füzetekben az oroszra fordított szöveget találhatjuk csupán, de ez olyannyira törekszik a hiteles fordításra, hogy még a neszetket, nevetéseket, önkéntelen zajokat is közli. Ez némileg kárpótlást jelent azért, hogy a felbecsülhetetlen értékű hangfelvételek elkallódtak. Különösen nagy értéket képvisel egy 1974-ben lejegyzett *sziébi*, azaz nganaszan hősi epikai ének, melynek terjedelme 92 kézzel írott oldal. Két teljes lejegyzett sámánszeánszot is találtunk az anyagok

¹ Utamat az Eötvös Ösztöndíj 2010. segítségével tudtam megvalósítani.

között, valamint számos hosszabb-rövidebb mesét. Megjelent fő műve a Tajmir-félszigeten élő vadász népek szellemi kultúrájáról szól (GRACSOVA 1983).

Moszkvában, Dolgih munkatársaként kezdte kutatását Jurij Boriszovics Szimcsenko. Dolgihot elkísérve 1961-ben járt először a nganaszanok között. Szimcsenko is a szellemi folklór iránt érdeklődött, de legjobb tudásának megfelelően szójegyzéket is összeállított. A kutató halála után két kötetben, saját jegyzeteivel ellátva megjelentek általa gyűjtött folklórszövegek, és kéziratos kandidátusi disszertációjában további szövegeket is találunk. A hosszabb, epikus szövegeket oroszul gyűjtötte, s ezek nem kivonatos jellegűek. A személynevek, mitológiai alakok terminusai nganaszanul szerepelnek. A kötetekben nganaszan nyelvű imákat, fohászokat is találunk. A második kötetben kiadatlanul maradt tanulmányok, és egy nganaszan nyelvű sámánszertartás szöveganyaga kapott helyet (SZIMCSENKO 1996 1-2).

Labanauskas Kazys litván kutató és művelődésszervező Dugyinkában élt, s figyelme a Tajmir-félszigeten élő összes népcsoport folklórára kiterjedt. Nganaszan szövegeket két kötetében találunk (LABANAUSKAS 1992 és 2001). Az első a Tajmir több népcsoportjától tartalmaz anyagot, a másodikban pedig eredeti nyelven és oroszul közölt nganaszan folklóranyagot a kutató.

Oksana Dobzsanszkaja jelenleg is igen aktívan dolgozik a nganaszanok által lakott régió központi városában, Dugyinkában. Fő érdeklődési területe a sámánszertartások zenei szerveződése (DOBZSANSZKAJA 2002, 2008). Archívuma igen gazdag anyagot tartalmaz, de sajnos nyomtatásban még elenyészően kis hányada jelent meg az általa gyűjtött forrásmunkáknak.

Az etnológiai kutatások eredményei mellett fontos adalékokat tartalmaznak nyelvészek gyűjtéséből származó szövegek is. Eugen Helimcsik a szamojéd nyelvű népek kutatásának igazi polihisztor volt, nyelvészeti, történeti és a kultúrát érintő kérdésekben egyaránt avatottan nyilatkozott. Moszkvában dolgozó nyelvész-kollégájának, Valentyin Guszevnek és kutatócsoportjának tagjai több ízben végeztek nyelvdokumentáló gyűjtéseket a nganaszanok körében. A folklórkutató számára is igen értékes, nagy mennyiségű anyagot részben maga a Gyűjtő adta át nekünk, részben pedig megtalálható angolul és oroszul is elérhető honlapjukon. (<http://www.philol.msu.ru/~languedoc/rus/ngan/index.php>)

1997-ben Jean-Luc Lambert francia kutató is a Tajmir-félszigeten járt, aki *Sortir de la nuit* című kötetében foglalta össze összehasonlító mitológiai kutatásának eredményeit. Ebben számos általa gyűjtött folklórszöveget elemez (LAMBERT 2002-2003).

A nganaszanokkal kapcsolatos kutatások sorában feltétlenül meg kell említeni a Ngamtuszuo (oroszul: Kosztyerkin) család tagjait. A számos sámánképességgel rendelkező taggal bíró család négy generációja dolgozott együtt tudományos kutatókkal, számos szöveget, fontos adatot jegyeztek le tőlük.

A nganaszan folklór hagyományos epikus műfajai a *sztebi* és a *gyürimi*. A *sztebi* hősepikei alkotás, mitikus hősök, (különösen a kultúrhérosz) küzdelmeiről, a világ teremtéséről és berendezéséről szóló, recitatíván előadott és prózai részeket váltakoztató műfaj. A *gyürimi* szintén epikus műfaj, melyet prózában adnak elő. Gyakran szól sámánok nagy tetteiről, melyekkel megmentették a rájuk bízott közösséget. További jellemző téma a trickster, az isteni csínytevő kalandjainak elbeszélése. Számos

folklóralkotás esetében nem jegyezték fel, hogy az adatközlők mely műfajba sorolják.

Tematikailag a történetek jelentős része teremtményszó vagy a világ valamely jelensége eredetével foglalkozik. E szövegek a mitikus korban játszódnak, az ember megjelenése előtt, amikor mitikus hősök éltek a földön, akik most az égből, a felső világban laknak. Az emberi életre a kultúrhős, Árva istenség tette alkalmassá a földet, ő volt az első sámán, akihez fontos segítőszellemként fordulnak leszármazottai, az emberek.

A történeti korba helyezhető szövegek szereplői emberek, akiknek életében nagyobb, említésre, továbbmesélésre méltó esemény történt. Gyakran sámánok nagy tetteiről szólnak e történetek, s a sámáncsaládok önmeghatározásához szolgálnak alapot.

Számos esetben hétköznapi ember találkozik valamilyen módon a természet-földről, hiedelemként, istenségekkel, halottakkal. A környező népek tagjaival való konfliktus, háborúskodás, illetve a mindennapi élet eseményei is megjelennek e történetekben.

Epikus műfajok	Term.feletti vonatkozás	Szereplők	Idő	Eredetmagyarázó cél, hatás a világra	Számuk a vizsgált anyagban
Mítosz (teremtés)	+	istenségek	mitikus	+	54
Mitikus hőstörténet	+	mitikus hősök	mitikus	+	40
Mitikus trickster-történet	+	isteni trickster	mitikus	+	15
Mitikus sámántörténet	+	Sámánok, term.feletti lények	mitikus	+	32
Történeti hősről szóló	–	emberek	régmúlt legalább 1-2 generációval korábbi	–	66
Történeti tricksterről szóló	–	emberek	régmúlt legalább 1-2 generációval korábbi	–	15
Történeti sámánról szóló	+	sámánok, term.feletti lények	régmúlt legalább 1-2 generációval korábbi	+, hatása van a nemzetségre	72
Term. feletti találkozások	+	emberek, term. feletti lények	régmúlt legalább 1-2 generációval korábbi	+, hatása van az egyén életére	95
Élménytörténet	+ és –	emberek, sámánok	közelmúlt	+, hatása van az egyén életére	38
Állatokról szóló	–?	állatok	időtlen	–	30
Egyéb epikus műfajok	kejngersa, kiszámoló, játékszöveg, találós kérdés, közmondás, népi tudás elemei, imák				kb. 50

A dolgozat eredményei

Egy népcsoport hitvilágának alapvető vonásai megrajzolhatók a folklórtörténetek segítségével, különös tekintettel a környezethez való viszonyra és a tájszemléletre, valamint a történeteket strukturáló normarendszerre. A környezethez való viszony, a tájszemlélet, az ember és a világ dolgai (állatok, növények, más emberi népek, természetfeletti lények, tárgyak, időjárási viszonyok stb.) közötti összefüggést, és az ezekről alkotott képet jelenti. Vizsgálatunk szempontjából meghatározónak tekintjük az embert körülvevő világ és a benne élő ember kapcsolatát, ebből indul ki vizsgálatunk. Megfigyelhető, hogy a környezet geomorfológiai elemei és az élőlények sokasága közül kiemelkedik egy vagy több elem, melyek az adott kultúrában kulcsszerepet töltenek be. Ugyanez figyelhető meg a környezetben való tevékenységeket (taskscape) szemlélve is. (INGOLD 1993) Ezek az elemek központi szervező pontjai a világnak, a mindenség a maga sokszínűségében ekörül a néhány sarokpont körül forog. Ez az életben maradás záloga, a mindennapok legalapvetőbb tapasztalata.

A nganaszanok esetében a vándorlás ez a meghatározó, alapvető cselekvés: táplálékuk legfontosabb forrását, a rénszarvast követik. A vándorlás mellett a vadászat a másik tevékenység, amely szervezőelvként jelenik meg. Vadászni azonban a kultúrhőstől tanultak az emberek, míg a vándorlás már a világ berendezése előtt is létezett a mítoszok szerint, ez az elsődleges tapasztalat.

A folklórszövegekben megjelenő vándorlás irányai háromosztatú világot tárnak elénk, mind vertikális, mind pedig horizontális irányban. A sajátunk tekintett „ez a föld”, azaz az emberek által benépesített világ, amelytől északra és délre, továbbá felfelé és lefelé természetfeletti lények élnek, akik hatással tudnak lenni az emberi életre. A horizontális és a vertikális tájszervezés hasonló struktúrát rajzol. Északon, a tengeren túl, illetve a jégpáncél alatt, a föld mélyén van a halottak birodalma, s itt élnek a betegségoroszlók is. Délre ellenséges mitikus népek laknak, valamint a meleg időt hozó Mennydörgés-isten. A felső világban élnek a mitikus hősök, és további istenségek, kik az emberek életére ritkán gyakorolnak közvetlen hatást. A hétköznapi emberek számára átjárót jelentenek e világok között egyes kiemelt vízjárta helyek, hegyek, jellegzetes fák, különböző lyukak, üregek, a tűz, és az elhagyatott sírok, sátrak. Ezeken a helyeken különösen vigyázni kell, nehogy megsértse az ember az esetleg ott lakozó mitikus lényt, és e helyeken lehet váratlanul kapcsolatba kerülni velük.

A három világsszférát a folklórszövegek bizonyos jellegzetesen visszatérő megkülönböztető jegyekkel írják le, melyekből egyértelmű, hogy a hős merre jár.

Tulajdonság	Alsó világ	Ez a világ	Felső világ
Fény	Nincs vagy félhomály	Napfény vagy felhők	Erős fény
Föld anyaga	Jég vagy föld	Föld	Vörösréz
Geomorfológiai elemek	Lapos	Hegyek, völgyek tagolják	Lapos
Utak	Jégből	Téli-nyári utak	Széles, fémből készült

A világot emberek, mitikus lények, állatok és növények népesítik be a nganaszan hiedelemvilág szerint. Ezek mindegyike az emberekhez hasonlóan külön népet alkot, melyeknek van saját belső szabályozásuk, szokásrendjük, nyelvük és öltözköik. A világ különböző lényeit a vadászat képzetköre rendezi értelmezhető hálóba. Az emberek zsákmányállatnak tekintik az állatok egy részét, más részét pedig ragadozónak. A mitikus lények az embereket tekintik zsákmánynak. Ugyanis a betegséget a nganaszanok úgy értelmezik, hogy egy betegségoroszló rágja az ember belsejét, lelkét. A zsákmányállatok az embert mitikus lénynek tekintik, aki bár vadászik rájuk, olykor segítségre, védelemre szorul. Szemben a ragadozó állatokkal: őket mindig ellenségnek, ragadozónak tekintik. A különböző mitikus népek maguk között az emberek módjára élnek, és egymást gyakran emberi testűnek érzékelik.

A világ ily módon sok nézőpontúvá válik a különböző lények saját érzékelésének mentén, melyek mindegyike elfogadott, és a saját igazságát közvetíti. Ugyanezt a szerveződést figyelte meg Viverios de Castro (1992, 2012) az Amazonas környékén való kutatása során, valamint később Rene Willerslev (2004, 2007) a szibériai jukagiroknál végzett terepmunkája során. E megközelítést de Castro nyomán perspektivizmusnak nevezzük.

Az érzékelés szoros összefüggésben van a lélekképzetrel. A lélek a nganaszan ember számára igen szoros egységet alkot a testtel, teljesen összekapcsolódik vele, minden fontosabb testrész a léleknek valamely tulajdonságát is hordozza. A szem a nganaszan felfogásban a lélek elsődleges megjelenése. Az egyes lények szeme a léleknek, a lény belső lényegének megfelelően érzékeli a világot. Az, amit a szem lát, a másik lénynek a megfigyelő által érzékelt valódi lényege – így a külső megjelenés igen alapvető, mély információkat közöl. Az állatok szőre, bőre, testfelépítése egyértelműen mutatja, hogy milyen állatról van szó. Az ember testi jegyei, ruhadarabjai és annak díszítései ehhez hasonló szerepet töltenek be. Szabásuk, mintájuk, színeik, anyaguk, motívumkincsük egyaránt tulajdonosuk élettörténetéről, családi állapotáról és hovatartozásáról, valamint az őt védő segítőszellemekről árulkodik.

A látás és a szem mellett igen fontos érzékszerv az orr, mely a kibocsátott lélegzetet, a szagokat érzékeli. A ragadozók és az ártó túlvilági lények vadászatukban gyakran orrukra hagyatkoznak inkább. Az emberi szag szintén jellegzetes, s képes átjárni, élővé, emberivé tenni azt, aki sokáig az ember közelében tartózkodik. A füllel érzékelhető hangok szintén meghatározzák az egyént – minden embernek egyéni dallammal rendelkező önélet-éneke van (OJAMAA 2002), mely belső lényegéhez tartozik. Ugyanezt figyelhetjük meg a segítőszellemeket szólító sámánének esetében is, amikor a szellem külön dallamát énekli a sámán, s ezzel megjeleníti a hívott szellemet.

A különböző világsszférákba tartozó, emberszerű lények esetében e megjelenési jegyek igen jellegzetesek, így a szereplők számára rögtön egyértelmű, hogy kivel állnak szemben. A tájérezékelés fontos elemeihez hasonlóan e jellegzetességek is időben állandóak a gyűjtések kezdetétől napjainkig, tehát a kultúra nehezen változó, alapvető szintjéhez tartoznak. E jegyek a következők:

Tulajdonság	Alsó világ	Evilág	Felső világ
Testméret	Kicsi, vagy fél-test	Átlagos	Nagy
Testalkat	Sovány	Átlagos	Kövér
Haj mennyisége	Kevés, de hosszú szálú	Átlagos	Vastag, dús haj
Szem mérete	Apró és keskeny vagy nincs	Átlagos, (ferde, ha ellenséges)	Csillogó és nagy
Arc	Hosszúak	Átlagos	Kerek, fényes
Testrészek mennyisége	Lehet több vagy kevesebb valamely testrészből	Átlagos	Átlagos
Különleges jegyek a testen	Földdel kapcsolatos – fű, egérrágás az arcon	Nincs	Fémekkel kapcsolatos – ezüstből, vasból készült testrészek
Gerinc	Hajlott	Átlagos	Hosszú, egyenes
Kültakaró	Szór vagy meztelenség	Emberi ruha	Emberi ruha
Kültakaró milyensége	Szór vagy meztelenség	Rénszarvasbőr ruha, népcsoportra utaló jegyek vannak rajta	Fémből vagy különleges bőrből (medve, fehér farkas, fogoly) készült ruha
Szag	Hullaszag, földszag	Emberi szag	Nincs adat, emberi szag árt nekik
Hang	Emberi hang, tűz patogása a beszédük, vagy állati hörgés, esetleg nem ad ki hangot	Emberi hang	Mennydörgésszerű, hangos hang
Hétköznapi emberi világban való megjelenés	Betegség formájában, tűzpattogás, hevesen remegő láng képében	Átlagos, itt élő szellemek bálványtárgyak képében	Erős sámánok bálványai képében

Az állatok közül a rénszarvasnak igen árnyaltan kidolgozott a három világszférában való megjelenése, s ezek szimbolikus összefüggése az emberrel. Az emberi életet meg lehet menteni rénszarvas feláldozásával, ugyanis a betegségszellemek rénszarvasnak tekintik az embert, s az istenségeknek is szükségük van erre az állatra. A rénszarvas mellett a kutyának is előfordul a különböző világszférákban más-más megjelenése, de korántsem olyan hangsúlyos és adatgazdag a szövegekben, mint a rénszarvasé.

Tulajdonság	Alsó világ	Ez a világ	Felső világ
„Rénszarvas” fajtája	Egér	Rénszarvas	Mamut
„Kutya” fajtája	Vízben: csuka	Kutya	Holló

A világszférákat a cselekvések, a hasonló életmód kapcsolja össze, s lakóik szerep-körét a folklórszövegekből részletesen meg lehet ismerni. A természetfeletti világban megkülönböztethetjük az egyes állatfajok, élőlények anyáit (és apáit); az istenségeket (*nguo*-kat), valamint a bálványokat (nganaszanul: *kojkákat*); és a különböző mitikus népeket, melyek közül legjellemzőbb a *baruszi*, aki egykarú-egylábú félemler, és a *szigie*, az emberevő.

Az anya az élőlény természetfeletti tulajdonosa, gazdája, aki gondoskodik gyermekeiről, ugyanakkor kontrollt is gyakorol felettük. A világban lévő számos élőlény és sok jelenség valamilyen anyának a gyermeke. Ugyanakkor nem minden állatfajnak van gazdája, hanem csak azoknak, amelyek az ember számára fontosak. E természetfeletti anyák szerepe ellentmondásos, a különböző adatközlők világképében alakjuk hol differenciáltabban, hol kevésbé egyénien, az adott állatfaj küldője-gazdájaként jelenik meg. A legegyszerűbb megközelítés szerint, mely a teremtményszokokban határozottan megjelenik, világszféránként egy (két) anya alakja jelenik meg: Vízanya, illetve Jéganya, kiknek alakja összemosisodik a teremtményszokokban. Az alsó világban él, s kezdetben ő uralta a világot. Most Vízanya a halak anyja, míg Jéganya a halálért felelős istenség. Földanya a földön élő állatoknak, növényeknek az anyja, az egész világ az ő teste. A felső világban él Napanya, akitől a tüzet és a fémet kapják az emberek. A teremtményszokok említést tesznek továbbá a tüzek gazdájáról, Tűzanyáról, s Holdanyáról, aki az emberek születéséért is felelős.

A sámánok számos, más folklórszövegekben nem szereplő anyáról is beszámolnak, megkülönböztetik állatfajok szerint Vadrén-anyát, Sarkiróka-anyát, Kutya-anyát, Nyúlanyát, Egéranyát stb. – tehát az emberek számára fontos állatok anyái, gazdái differenciáltan is megjelennek. Az anyák számára nagy rituális alkalmakon vagy az életút bizonyos állomásain áldozatokat mutatnak be, így a vadász-, halászdíny kezdetén, szüléskor stb.

A *nguo*-k (istenségek/szellemek/leluk) az anyákkal szemben aktívabb szerepet játszanak a mindennapokban. Mindennek lehet *nguo*-ja, mely az adott tárgyban vagy lényben lakik. A szimpatikus mágia szabálya szerint egészen apró részecskék is jelképezhetik az egészet (pl. hajszál, ruhadarab az embert), s annál fogva meg is sérthető. Ugyanakkor nem minden tárgyat tekintenek élőlénynek, lélekkel rendelkező személynek; hanem csupán akkor, ha valamilyen jel erre utal. Különleges forma, csillogás, a megtalálás rendkívüli körülményei jelezhetik, hogy egy *nguo*-val bíró tárgyról van szó. A szél, a hóvihár, a mennydörgés mind *nguo*-nak tekintett jelenség. Ezek az időjáráshoz kapcsolódó *nguo*-k hímneműek, ha megjelennek emberi formában, akkor felnőtt férfiak képében láthatók. Árva Istenség, *Gyojba nguo* az emberiség ősatyja, a kultúrherosz, akinek a világ berendezése és lakhatóvá tétele köszönhető. A ma élő emberek igen ritkán találkoznak vele, de nagy veszély esetén megjelenik, hogy segítsen. Fontos sámáni segítőszellem, rénszarvast is ajándékoznak neki. A betegségszellemek is mind *nguo*-k, melyek a világban kóborolnak, és arra várnak, hogy valakinek a lelkét elrágassák. A himlő külön *nguo*, orosz anyóka vagy fül és szem nélküli öreg képében jelenítik meg a borzalmas járványt.

A *kojkák*, bálványszellemek szintén *nguo*-k, melyek segítőszellemmé váltak. Segítenek a vadászatban, kisebb betegségek esetén (amelyek nem igénylik a sámán beavat-

kozását). Egészséget, jó életet biztosítanak, ha megfelelően részesülnek a zsákmányból és megbecsülik őket. Mindazonáltal veszélyesek maradnak: ha feldühítik vagy hálátlanul elhanyagolják őket, bosszút állnak.

A különböző mitikus lények – emberevők, fej nélküli emberek, félemberek, szörös emberek stb. – egyedi, saját kultúrával rendelkező népek gyanánt jelennek meg, s nem csupán a sámán, a világok közti mediátor tud segíteni az ellenük folytatott harcban, hanem maga az egyszerű ember is győzedelmeskedhet. A világban a nganaszan embereken kívül élnek más emberi népek is, melyek lehetnek barátságosak (dolgán, enyec), ellenségesek (nyenyec, evenki) vagy semlegesek, esetleg hatalmat gyakorlók (orosz). Az ellenséges népek a mitikus lényekhez hasonló kinézetűek.

Az állatok között hangsúlyos szerepük a táplálkozás, ruházkodás és vándorlás szempontjából fontos fajok, így mind között leginkább a rénszarvas, azaz a házirén és a vadrén.

A világszférák és a különböző élőlények népei között a hétköznapi ember csak olykor-olykor, különleges helyzetben mozdulhat el. A sámán olyan ember, aki tudja annak a módját, hogyan tud a világok között közlekedni., és ezt a képességét használja, amikor a közösség tagjainak érdekében sámán-utazásra indul. Mivel az élőlényt a külső jegyek alapján ismerik fel, a sámánruha színei és a ráerősített tárgyak jelzik, hogy mely világokba és állati- vagy szellemi lényekhez juthat el a sámán. A különböző anyagok és szimbólumok a mitikus időkre, a teremtésre is utalnak, valamint a sámánként végrehajtott nagy tettekre. Az egész világrendszer megjelenik a sámán külsején, mind térben, mind időben. Ő, a természetfeletti képességű ember, áll a világmindenség közepén, harcolva és a világot újraalkotva a hagyományok és saját tapasztalatai szerint.

Bibliográfia

de Castro, Eduardo Viverios

–(1992) *From the Enemy's Point of View: Humanity and Divinity in an Amazonian Society*. Chicago – London: The University of Chicago Press.

–(2012). Cosmological Perspectivism in Amazonia and Elsewhere. In: *HAU Journal*, Master Class Series 1. 45–168.

Dobzsanszkaja, Okszana – Добжанская О.Э.

–(2002) *Песня Хотарэ. Шаманский обряд нганасан: опыт этномузыкально-ведического исследования*. С–Пб: Дрофа.

–(2008) *Шаманская музыка самодийских народов Красноярского края*. Норильск : АПЕКС.

Dolgi, B.O. – Долгих Б. О.

–(1938) *Легенды и сказки нганасанов*. Красноярск : Гос.

–(1976) *Мифологические сказки и исторические предания нганасан*. Москва: Наука СССР.

Gracsova, Galina Nyikolajevna – Грачева, Г. Н.

–(1983) *Традиционное мировоззрение охотников Таймыра*. Москва : Наука.

Humphrey, Caroline

–(1999) Shamans in the City. In: *Anthropology Today* Jun99, 13/3. 3–8

–<http://www.jstor.org/discover/10.2307/2678275uid=3738216&uid=2&uid=4&sid=2110410125221>

Ingold, Tim

–(1993) The Temporality of the Landscape. In: *World Archaeology* 25:2. 152–174.

–<http://www.scribd.com/doc/54148579/Ingold-The-Temporality-of-the-Landscape>

Labanauskas, Kazys – Лабанаускас, К.И.

–(1992) *Фольклор народов Таймыра* – Вып. 3. Дудинка: Таймырский окружной центр народного творчества.

–(2001) *Нганасанская фольклорная хрестоматия. Ня" дурьмы" туботугуйся*. The Nganassan (sic!) Folklore Reader. Дудинка: Таймырский окружной центр народного творчества

Lambert, Jean-Luc

–(2002-2003) *Sortir de la nuit. Essai sur le chamanisme nganassane (Arctique sibérien)*. Études mongoles et Sibiriennes, 33–34. Paris: ANDA.

Ojamaa, Triinu

–(2002) The Story of Life in Music. Autobiographical Song of the Nganasans. In: *Folklore – Electronic Journal of Folklore* 21. 77–97.

–<http://www.folklore.ee/folklore/vol21/songs.pdf>

Popov, A. A. – Попов А.А.

–(1936) *Тавгийцы. Материалы по этнографии авамских и ведеевских тавгийцев*. М.–Л.: Наука.

–(1948) *Нганасаны. Вып. 1. Материальная культура*. Труды Ин-та этнографии АН СССР, М.–Л.: Наука

–(1984) *Нганасаны. Социальное устройство и верования*. Г. Н. Грачева (Отв. ред), Ч. М. Таксами. – Л.: Наука.

–<http://www.shalagram.ru/knowledge/nganasany/index.htm>

Симченко, Юрий Борисович – Szimcsenko, Jurij Boriszovics

–(1996) *Традиционные верования нганасан*. 1–2 ; РАН. Ин-т этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Москва, РАН.

Willerslev, Rene

–(2004) Not Animal, Not Not-Animal: Hunting, Imitation and Empathetic Knowledge among the Siberian Yukaghirs. In: *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 10, No. 3. 629–652

–<http://www.jstor.org/stable/3803798>.

–(2007) *Soul Hunters. Hunting, Animism and Personhood among the Siberian Yukaghirs*, Berkeley – Los Angeles: University of California Press.

Dyekiss Virág

Leggyakoribb szavaink eredete

A finnugor nyelvrokonságot tagadók, vagy az abban kételkedők gyakran felteszik a következő kérdést: Hogyan állíthatják a finnugristák, hogy a magyar finnugor nyelv, hiszen maguk is elismerik, hogy csak hat-hétszáz finnugor eredetű szavunk van. Ez pedig például az ÉKSz hetvenezer címszavának csak az egy százaléka. Ez a szembeállítás persze eleve megkérdőjelezhető, hiszen becslésem szerint az ÉKSz címszavainak 85-90%-a összetett vagy képzett szó, az említett finnugor eredetű szavak pedig mind tőszavak. Ha csak a tőszavakat vesszük figyelembe, akkor lényegesen javul (kb. 10%-ra) az ősi eredetű szókincs aránya, de ezt egyesek még mindig kevesellhetik. Véleményünk kialakításakor figyelembe kell venni, hogy ősi szavaink egy hatezer évvel ezelőtti kőkorszaki művelődést tükröznek. Az azóta eltelt idő kommunikációs szükségletei sok ezer új szó alkotását és kölcsönzését tették szükségessé.

Tegyük fel úgy a kérdést, milyen súllyal vannak jelen a mai magyar nyelvhasználatban ősi eredetű szavaink. Erre a kérdésre kétféleképpen válaszolhatunk: vizsgálhatunk szövegeket és elkészíthetjük a bennük szereplő szavak etimológiai statisztikáját, vagy megtehetjük ugyanezt leggyakoribb szavainkkal. Én ezúttal az utóbbi módszert választottam.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetének honlapján hozzáférhető a Magyar Nemzeti Szövegtár.² Ennek számítógépes elemzése eredményeképpen készült egy szabadon letölthető lista, amely a feldolgozott szövegek leggyakoribb ezer szavát tartalmazza csökkenő gyakorisági sorrendben. Ezt a listát dolgoztam fel és ennek alapján publikálom leggyakoribb szavaink etimológiai statisztikáját. Az említett lista lenyűgöző terjedelmű, 187,6 millió szövegszót tartalmazó anyag alapján készült. A szövegek öt nyelvváltozatot képviselnek: a sajtó nyelvét (az anyag 45%-a), szépirodalmi szövegeket (20%), tudományos (14%) és hivatalos (11%) szövegeket, valamint személyes tárgyú szövegeket (10%). A sajtónyelv túlsúlya látszik abban, hogy a listán a 83. szó a *kormány*, a 115. a *képviselő*, a 151. a *politikai* stb. Lehetett volna statisztikát készíteni külön-külön minden nyelv-változatra. De ezt nem tartottam szükségesnek, bár az eredeti táblázat erre lehetőséget nyújtott volna.

Az eredeti lista tulajdonneveket, számjegyekkel írt számneveket, rövidítéseket sőt egy két angol szót is tartalmaz. Ezek etimológiai vizsgálatát mellőztem, 107 szóval csökkentve így a listát. Az anyagban szereplő összetett szavak két, néhány esetben három szótövből állnak, amelyek természetesen különböző eredetűek lehetnek. Az összetett szavak komponenseit tehát külön-külön kellett etimologizálni. Ez viszont 129 szóval növelte az anyagot. Listámon így 1022 szó szerepel.

²További információk a szövegtárról: Váradi Tamás: The Hungarian National Corpus. In: *Proceedings of the 3rd LREC Conference*, Las Palmas, Spanyolország, 2002, 385–389, <http://mnsz.nytud.hu>
Sass Bálint: „Mazsola” – eszköz a magyar igék bővítményszerkezetének vizsgálatára. In: *Váradi Tamás (szerk.): Válogatás az I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia előadásaiból*, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 2009, 117–129, <http://corpus.nytud.hu/mazsola>
Oravecz Csaba, Váradi Tamás, Sass Bálint: The Hungarian Gigaword Corpus. In: *Proceedings of LREC 2014*, 2014. <http://mnsz.nytud.hu>

Az így kialakított listát először alaktanilag elemeztem, vagyis megállapítottam, hogy melyek a tőszavak, a képzett szavak és az összetett szavak. Tőszavaknak azokat tekintettem, amelyek sem leíró, sem nyelvtörténeti szempontból nem tartalmaznak járulékos elemet (képzőt), pl. *ő, új, két, nap, ad* stb. A *tesz* igét is tőszónak tekintettem, amelynek a végén kimutatható egy *-sz* képző. Ez azonban csak a jelen idejű alakokban van meg és inkább időjelnek tekinthető. A tőszavak száma 246 (a teljes anyag 24%-a).

Képzett szavak esetén elsősorban a nyelvtörténeti szempontot érvényesítettem, vagyis ide soroltam mindazokat a szavakat, amelyek ebből a szempontból képzettnek tekinthetők. *Hogy* szavunk csak nyelvtörténeti szempontból képzett: egy uráli **ku-* (*ko-*) névmástövből keletkezett *-gy* névmásképzővel (Zaicz, 2006:308). Nálam tehát a képzett szavak csoportjába került. Hasonló eset leggyakoribb szavunk az *a* határozott névelő. Ez az *az* névelő alakváltozata (mássalhangzóval kezdődő szavak előtt) és azonos alakú mutató névmásból keletkezett. A mutató névmás pedig az uráli **o-* (*u-*) nyíltabbá vált alakjának (*a-*) *-z* névmásképzővel ellátott alakja. További példák azokra a szavakra, amelyeknek képzett volta csak nyelvtörténeti vizsgálattal mutatható ki: *ez, egy, meg, mond, olyan, több, úgy, pedig, majd, most, fel, között, első, más, ha* stb. Az így módon definiált képzett szavak száma anyagomban 523 (51%).

Az eredeti táblázatban 124 összetett szó van. Ez közül 119 két komponensből, 5 háromból áll. Így az etimológiailag elemzendő szavak száma 253 (25%). Az idesoroláskor is a nyelvtörténeti szempont volt az elsődleges, vagyis idekerültek az ún. elhomályosult összetételek is. Pl. *magyar* < ugor **mańc* 'férfi, ember, nem, törzs' + finnugor **irkä* 'férfi, fiú' (Zaicz 2006:505). További példák: *ember, tehát, nélkül* stb. Összetett szavaknak tekintettem az igekötős igéket is. Ebbe a csoportba soroltam azokat az összetett szavakat is, amelyekhez képző is járul, pl. *feladat, elmond, nemzetközi, országgyűlés, eljárás, költségvetés, külföldi* stb.

Megjegyzés a képzett és összetett szavakhoz. Az ebbe a két csoportba sorolt szavak első közelítésben természetesen a belső keletkezésű szavak közé tartoznak, hiszen a magyar nyelv külön életében keletkeztek *tő + képző(k)* vagy *tő + tő (+ képző)* stb. kapcsolatából. Kutatásom alapvető célkitűzése szempontjából azonban mindenképpen indokolt feltenni azt a kérdést, hogy a képzett és összetett szavakban szereplő tövek milyen eredetűek. Hiszen csak így kaphatunk reális képet arról, hogy milyen szerepet játszanak ősi eredetű szavaink a mai magyar nyelvhasználatban.

A munka legfontosabb része természetesen a szavak eredetének megállapítása volt. Ismerve a magyar etimológiai kutatások színvonalát, ez nem tűnt túl nehéz feladatnak. De fejlettség ide, fejlettség oda, mindig vannak olyan szavak, amelyek makacsul ellenállnak a megfejtésükre irányuló törekvéseknek, illetve olyanok, amelyeknek eredete nagyon bizonytalan, vagy amelyekkel kapcsolatban többféle magyarázat is létezik. Hogy ne szaporítsam túlságosan a kategóriákat, az erősen bizonytalan eredetű szavakat az ismeretlen eredetűek csoportjába soroltam (pl. *sor, csoport, fizet, igény, föld* stb.) A vitatott eredetűek esetében magam döntöttem valamelyik magyarázat mellett (pl. az *úr* esetében a régi török származtatást fogadtam el a finnugorral szemben). Ha nem tudtam dönteni, akkor ezek is az ismeretlen eredetűek csoportjába kerültek. Az elmondottakból kiderült, hogy az etimológiai kutatásnak és így az etimológiai statisztikának

tikának is van szubjektív oldala: nem ritkán a kutató érdeklődési körétől, képzettségétől, sőt kifejezetten érzelmeitől függ egy-egy etimológia megítélése, bármennyire is törekszik valaki az objektív állásfoglalásra. Ez persze rám is érvényes. Az itt közölt számok végső soron az én véleményemet tükrözik, ugyanebből az anyagból egy másik kutató talán az enyémtől némileg eltérő statisztikát állított volna össze. Azt azonban nyugodtan állíthatom, hogy nagy vonalakban az én statisztikám megbízható és elfogadható mindazok számára, akik tudományos módszerekkel művelik az etimológia tudományát.

Tekintsük most át azokat a műveket, amelyek alapján az etimológiákat csoportokba soroltam. Ezek a művek ma is mindenki számára hozzáférhetők, tehát munkám ellenőrizhető.

TESz = Benkő Loránd (főszerk.), A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I-IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967-1984.

MSzFE = Lakó György (főszerk.), A magyar szókészlet finnugor elemei I-IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1967-1981.

UEW = Rédei Károly (szerk.), Uralisches Etymologisches Wörterbuch I-III. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-1991.

ÉKSz = Pusztai Ferenc (főszerk.), Magyar értelmező kéziszótár. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.

Zaicz 2006 = Zaicz Gábor (főszerk.), Etimológiai szótár. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

Falk Nóra, Etimológiák. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2009.

Az anyag csoportosításakor a magyar etimológiai kutatások során kialakult rendszerre támaszkodtam. Vagyis célszerűnek és szükségesnek látszott megkülönböztetni az alábbi csoportokat:

- ősi eredetű szavak
- jövevényszavak
- belső keletkezésű szavak
- ismeretlen eredetű szavak

Ősi eredetűnek tekinthetjük azokat a szavakat, amelyek az uráli, a finnugor vagy az ugor alapnyelvből származnak. A legrégebbi réteg az uráli (kb. 6000 éves). Ide azok a szavak tartoznak, amelyek folytatói nyelvcsaládunk finnugor és szamojéd ágában is megvannak. A finnugor réteg kb. 4500 éves, az ugor pedig legalább 3000 éves. Ez utóbbiba azok a szavak tartoznak, amelyeknek csak két legközelebbi rokon nyelvünkben, a hantiban (= osztják) és a manysiban (= vogul) van megfelelőjük.

Milyen kritériumok alapján állíthatjuk egy-egy szavunkról, hogy ősi eredetű?

1) A legfontosabb természetesen az, hogy legyen legalább egy rokon nyelvi megfelelője. Persze, minél több megfelelője van a szónak, annál biztosabb az eredete. Sajnos kevés olyan etimológiát találunk, amely minden mai uráli nyelvben képviselve lenne. Ezt a jelenséget azonban a nyelvfejlődés itt nem részletezhető törvényszerűségeit figyelembe véve normálisnak tekinthetjük.

2) A rokonított szavak hangalakjának összehasonlítása során legyenek megállapíthatók szabályos hangmegfelelések. Ez egyes esetekben szabályos azonosságot, más esetekben szabályos eltérést jelent. Így például a finn szókezdő *t*-nek általában a

magyarban is *t* felel meg (vö. *talvi* ~ *tél*, *tunte-* ~ *tud*), a szókezdő *p*-nek viszont *f* (vö. *puu* ~ *fa*, *puno-* ~ *fon* stb.).

3) A rokonított szavak jelentése legyen azonos vagy hasonló. A hasonló jelentések esetében persze az intuíciónak is van szerepe, de aligha vonhatjuk kétségbe a fent említett *tunte-* ~ *tud* ígépár etimológiai összetartozását amiatt, hogy a finn szó jelentése 'ismer, érez'.

Példák anyagomból ősi eredetű szavainkra. Urali: *mond*, *mi*, *mert*, *több*, *után*, *ha*, *eset*, *egyik*, *lát*, *alap*, *alatt*, *név*, *út*, *megy*, *te*, *él* (ige), *talál*, *hó* (időegység), *szem*, *hagy*, *hosszú* stb.

Finnugor: *van*, *meg*, *kell*, *lesz*, *év*, *maga*, *új*, *tesz*, *rész*, *ad*, *vesz*, *áll* (ige), *mellett*, *való*, *másik*, *ma*, *világ*, *kér*, *három*, *jár*, *néz*, *kéz*, *teljes*, *vezet*, *négy*, *ház*, *rossz*, *fiatal*, *válasz*, *keres*, *szép* stb.

Ugor: *ki* (igekötő), *jó*, *szó*, *fog* (ige), *által*, *hét*, *javaslat*, *hoz*, *jön*, *jól*, *jut*, *szól*, *vár* (ige), *oldal*, *fogad*, *lép* (ige), *tér* (fn.), *utolsó*, *kívül*, *rá*, *folytat*, *hozzá*, *régi*, *kedves*, *hasonló*, *lépés* stb.

Ősi eredetű szavak esetén – hogy minél realisabb képet kaphassunk anyanyelvünkben játszott szerepükről – külön csoportot alkottam azokból a szavakból, amelyeknek uráli, finnugor, ugor eredete bizonytalan. A példáktól ezúttal eltekintek.

A több mint kétszáz éve folyó **jövevényszó**-kutatásnak köszönhetően meglehetősen biztos ismeretekkel rendelkezünk az idők során nyelvünkbe került jövevényszó-rétegekről. Anyagomban vannak a honfoglalás előtti időkből származó iráni jövevényszavak (pl. *ezer*, *város*, *tíz*) és régi török jövevényszavak³ (pl. *idő*, *úr*, *ország*, *illetve*, *kis*, *kép*, *szám*, *ír*, *érik/ér*, *ok*, *erő*, *gyerek*, *köszön* stb.). A honfoglalás utáni időkből származnak szláv (pl. *munka*, *dolog*, *pénz*, *rend*, *beszél*, *család*, *péntek*, *csinál*), latin (pl. *millió*, *politikai*, *óra*, *mód*, *miniszter*, *probléma*, *persze*, *iskola*, *forma*), német (pl. *pont*, *párt*, *fontos*, *cél*) és neo-latin (olasz: *forint*, *piac*, francia: *milliárd*, *tárgy*) jövevényszavaink. Külön csoportot képeznek azok a szavak, amelyeket etimológiai szótáraink vándorszónak vagy nemzetközi szónak minősítenek. Ezek számos nyelvben ismert szavak, amelyeknél közvetlen átadó nyelv nem állapítható meg, pl. *amerikai*, *program*, *könyv*, *parlament*, *európai*, *film*, *francia*, *dollár*.

Az anyagomban előforduló jövevényszavak statisztikája:

– iráni	12
– régi török	73
– szláv	54
– latin	36
– német	18
– neo-latin	14
– nemzetközi	11

Összesen 222, a teljes anyag 22%-a.

³ Az átadó nyelvet Róna-Tas András újabban „nyugati ótöröknek” (West Old Turkic) nevezi.

A **belső keletkezésű**, tehát a magyar nyelv külön életében keletkezettek közé tartoznak természetesen a képzett és az összetett szavak is. Statisztikámban azok külön csoportot képeznek, itt tehát csak az onomatopoeitikus (hangutánzó-hangfestő) szavakat vettem figyelembe, pl. *de, kap, perc, levél, hang, pillanat, tapasztalat* stb.

Ismeretlen eredetűek pl. *nap, akar, törvény, sor, hely, hiszen, viszont, gondol, saját, támogatás, kezd, hisz, figyelem, éppen, kíván, szükség, sikerül, csak, ülés, vizsgál* stb. Ehhez a csoporthoz két megjegyzést fűznék. 1) A képzett szavak (pl. *támogatás*) azért kerültek ide, mert a tövük ismeretlen eredetű. Maga a szó belső keletkezésű. 2) Természetesen lehetséges, hogy az idesorolt szavak között is vannak ősi eredetűek, csak ezt nem tudjuk bebizonyítani. Így pl. *hisz* igénk ragozás tekintetében egy olyan, 7 igéből (*tesz, lesz, vesz, eszik, iszik, visz, hisz*) álló igitípushoz tartozik, amelynek 6 tagja biztosan ősi eredetű. Valószínű tehát, hogy a *hisz* is az. Csak éppen nincs rokon nyelvi megfelelője, mert az minden rokon nyelvből kiveszett, vagy mert még nem találtuk meg. Ezért tehát ismeretlen eredetűnek kell tekinteni.

Vizsgálataim lényegét az alábbi táblázat tartalmazza. Ebben alaktani besorolás szerinti bontásban és etimológiai rétegenként tüntettem fel az abszolút adatokat és ezek százalékos arányait.

Milyen következtetéseket vonhatunk le a táblázat számaiból? A legfontosabb természetesen az, hogy leggyakoribb ezer szavunk között (és ezek a szavak bármely magyar szöveg szavainak kétharmad részét teszik ki) elsőprő többségben vannak az ősi eredetűek, részarányuk 61 (a bizonytalanokkal együtt 67) %. Figyelemreméltó az is, hogy a képzett és összetett szavak között még nagyobb az ősi eredetűek aránya: képzettek 66 (73) %, összetettek 73 (77)%. Ez ugyanis azt jelenti, hogy ősi szavainkat sokkal nagyobb arányban használjuk fel új szavak alkotására, mint például a jövevényszavakat. A képzettek között a jövevényszavakból képzettek aránya például csak 16%.

	tőszó	%	képzett	%	összetett	%	összes	%
ősi	94	38	346	66	185	73	625	61
? ősi	17	7	34	7	10	4	61	6
jövevény	96	39	82	16	44	17	222	22
belső kel.	5	2	7	1	–	–	12	1
ismeretlen	34	14	54	10	14	6	102	10
összesen	246	100	523	100	253	100	1022	100

Ma is makacsul élő régi tévedés a magyarnak a török nyelvekkel való rokonítása. Ha egy pillantást vetünk a régi török jövevényszavak számára (73 szó) és kiszámítjuk részarányukat (7,1%), akkor megnyugodhatunk. A török nyelvekkel való rokonságot a statisztika sem támasztja alá.

Még egy megjegyzés. Az adatokat százas csoportokban összesítettem. Mint várható volt az első százban kiugróan magas az ősi eredetű szavak aránya: 84%. A következő százas csoportban ez 60%-ra csökken. A továbbiakban e körül ingadozik. Hol néhány

százalékkal alacsonyabb, hol magasabb, de tendenciaszerű csökkenés nem állapítható meg. Ebből pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az arányszám feltehetőleg a második ezer szó esetében stb. sem csökken.

Talán itt az ideje, hogy levonjuk a végső következtetést: a mai magyar nyelvhasználatban elsőprő többségben vannak azok a szavak, amelyek közvetlenül vagy közvetve etimológiai kapcsolatba hozhatók a rokonnak tekintett nyelvek szavaival. Ez a tény pedig ésszerűen csak egyféleképpen magyarázható: mindezeknek a szavaknak egy közös forrása volt, az uráli (finnugor) alapnyelv. Ezek után aligha tagadhatja bárki a finnugor nyelvek rokonságát és a magyar beletartozását a finnugor nyelvcsaládba.

Nem hiszem, hogy fejtegetéseim meggyőzték a sumér vagy az etruszk rokonítás vagy más délibábos elméletek legelvakultabb híveit, de talán lesznek néhányan, akik elgondolkodnak a dolgon.

Csúcs Sándor

Udmurt szóstatistikai vizsgálat

Bevezetés

Az udmurt nyelv az uráli nyelvcsalád finnugor ágába, azon belül a finn-permi csoportba tartozik. Legközelebbi rokona a komi. A magyar nyelvhez hasonlóan jelentős szláv (orosz) és török (csuvas/tatár) hatás érte, de ennek mértéke és aránya a két nyelvben nem azonos. Míg a magyarban az igeidők rendszere és a hangsúlyozás ma lényegében őrzi az alapnyelvi állapotot, addig az udmurtban a török hatás itt is megmutatkozik: több új múlt idő alakult ki, a hangsúly pedig az utolsó szótagra vándorolt. Fontos, hogy a két nyelvben számos rokon hangváltozás ment végbe, így például a finn által megőrzött szó belsei *-nt-* hangkapcsolat a magyarban és az udmurtban egyaránt *d*-vé vált: finn *tuntea* ~ udmurt *todinj* ~ *tudni*.

Az alapnyelvek kérdése

Az udmurt nyelv vizsgálatakor három réteggel kell számolni. Az első, a legősibb szavakat magába foglaló uráli réteg. Az uráli alapnyelvet hozzávetőleg hétezer évvel ezelőtt beszélték a nyelvcsalád nevét adó hegység környékén. Ez az alapnyelv előbb nyelvjárásokra, később két nagyobb ágra esett szét: a szamojédra és a finnugorra. A finnugor alapnyelv ötezer évvel ezelőtt szintén felbomlott, két csoport ágazott le belőle: az ugor és a finn-permi (ez adja a második réteget). A folyamat itt nem ért véget: az ugor ágból két-három ezer éve kivált az ősmagyar, míg a finn-permi ágból az ősspermi. Ez utóbbi nem maradt egységes nyelv: szétvált az udmurtra és a komira.

A fent vázolt folyamatok alapján a következőket mondhatjuk. Az udmurt–magyar rokon szavak kizárólag két rétegből származhatnak: az uráliból és a finnugorból. A

finnugor eredetű szavaknak értelemszerűen nem lehet megfelelője a szamojéd nyelvekben. A finn-permi rétegből származó szavaknak az ugor és a szamojéd nyelveket leszámítva minden más rokon nyelvben lehet párja (tehát a finn-volgaiban (mordvin, mari; lapp) és a balti-finn nyelvekben (finn, észt, karjalai, vepsze, vót, izsór, lív) egyaránt). Az ősspermi rétegbe azok az udmurt szavak tartoznak, melyeknek csak a komiban van megfelelőjük – és fordítva –, más finnugor vagy uráli nyelvekben nincs.

A toldalékok szerepe

Bár nem tartozik szorosan a tárgyhoz, érdemes szót ejteni az ősi toldalékokról is. Az udmurtban – akárcsak valamennyi uráli nyelvben – a ragok és képzők ősi eredetűek. Ez azért fontos, mert az idegen eredetű szavakat mindig alapnyelvi elemek segítségével illesztjük saját nyelvi rendszerünkbe. Erre példa az angol *net*: magyar: *net-ez*, *net-ez-ik*, *net-ez-em*, *net-em*. Ha ezeket a szavakat elemezzük, a **netem** esetében a következőt kapjuk: az alapszó indoeurópai eredetű (angol) *net*, a rajta levő rag (**-em**) pedig uráli örökség (**net-em**). Ha a magyarban tévesen oly gyakran emlegetett nyelvcseré valóban végbement volna, akkor az ősi eredetű rag- és névmásállománynak el kellett volna tűnnie. Megmaradt, ami egyben azt is jelenti, hogy a magyar kétségtelenül uráli nyelv, az udmurt rokona, túlnyomó többségben uráli eredetű névmásokkal, ragokkal, képzőkkel és alapszókinccsel.

A vizsgálódás célja és tárgya

Dolgozatom egy udmurt népmese szövegét vizsgálja, a benne lévő szavakat csoportosítja eredet és gyakoriság szerint. Gyakorisági vizsgálatra azért van szükség, mert a szavak között ritkábban és gyakrabban használatosak egyaránt vannak. Sejtésünk az, hogy az ősi szavak statisztikailag gyakrabban jelennek meg a beszédben, mint az idegen eredetűek. Kétségtelen, hogy a legsűrűbben használt szavak közt akadnak jövevények is, ezek aránya azonban eltörpül az alapnyelvi állományhoz képest. Az általunk választott szöveg ebből a szempontból azért nagyon szemléletes, mert a nyelvjárás, melyben íródott, jelentős török (elsősorban tatár) hatásnak volt kitéve. Ez nem meglepő, hiszen a terület, ahol beszéltek, szomszédos a tatárok és csuvasok lakóhelyével.

Módszertan. A szóállományról

A magyarban nagyjából 700, az udmurtban pedig közel 1000 alapnyelvi eredetű szó maradt meg. Ez a teljes szókincshez képest első látása nem tűnik túl soknak, különösen fontos azonban kiemelni, hogy a képzett szavakat ebben a listában nem számoljuk, így például a magyar *ad* szónak a származékait sem (*adó*, *adás*, *adat*, *adomány*, *adakozik*, *adakozás*; ezekből sok összetett szót is képzünk: *adókulcs*, *adóbevallás* stb.). Erre tulajdonképpen nincs is szükség, ha tisztában vagyunk vele, hogy az ősi állomány mennyivel fontosabb szerepet játszott/játszik a szóképzésben és az összetett szavak képzésében, mint a kölcsönzött. Ezt már az ősi eredetű, alapvető

személyviszonyokat kifejező névmások is jól mutatják, melyek a leggyakrabban használt szavak közé tartoznak (*Én láttalak téged aznap*).

A szóvizsgálatot a következő módon végezzük. Először megállapítjuk a szöveg-szavak számát. Ennek értékét úgy kapjuk meg, hogy a szöveg összes önálló szavát (beleértve a névelőket is) megszámloljuk. A szóismétlést külön szónak vesszük (tehát ha kétszer szerepel az *és*, az két önálló szövegszónak számít).

A szövegszavak után az etimológiai értelemben vett szavak számát kell meghatározni (a dolgozatban ezek lesznek a (tő)szavak). A képzett, toldalékolt szavakat ebben az esetben legtöbbször szét kell bontani és tövük alapján rendszerezni. Ennek megfelelően az *ad* szó származékait és ragozott alakjait (*adó*, *adás*, *adóevő*; *adunk*, *adsz*) az *ad*-tő alá soroljuk be, mert a tövük képzett szóként is az uráli **amta* töre megy vissza. Az összetett szavakat szintén szétbontjuk és összetételi tagként soroljuk be (például a *véreb* szó első tagja: *vér* finnugor eredetű, második *eb* pedig ugor). Ugyanezzel a módszerrel jártunk el az udmurt szöveg elemzésekor is (lásd: köv. pont).

Szóstatisztikai vizsgálat korpusza és eredménye. A vizsgált szöveg

A vizsgált szöveg egy udmurt népmese, melynek címe *įrgon ukšo* (magyarul: *A rézpénz*), forrása Csúcs Sándor *Chrestomathia votiacica* című munkája. Buj és Tanip menti nyelvjárásban íródott 378 szövegszóban, (tő)szavainak száma 195. Szókészletén kívül (török jövevényelemek) hangtanában is eltér a köznyelvtől (*j* helyett gyakran *į* hang áll: *jaram* > *įaram*, *ja* > *įä*, *juani* > *įuani* stb.; megmaradt az *ŋ* hang). A szöveg kiválasztása véletlenszerűen történt.

Szóstatisztika

A vizsgált szövegben számtalan összetett szó fordul elő. Ezek általában két tagból állnak (*čipu-kureg* 'csirke', *pi-nal* 'gyermek'), de akad egy három tagú is (*eš-no-mįr* ~ 'semmi'). Ez utóbbinak mindegyik tagja más-más rétegből származik (tatár–orosz–uráli). Ez nem meglepő, gondoljunk a magyar *infravörös* szóra, melynek első tagja indoeurópai, második tagja pedig ősi eredetű. Az összetett szavakon kívül rengeteg tőszóból képzett alakkal találkozunk (ezeket hívjuk származékoknak). Példa rá a *ser-tőszó*, melyből a *ser-palįini* 'kihajítani' és a *ser-tįini* 'kicsavarni' szó keletkezett. Jól látható, hogy a képzők a szó eredeti jelentését teljesen megváltoztathatják, ahogy a magyarban is látjuk (*lát*-, *lát(o)gat*, *lát-om-ás*).

Rétegek

A szavak a négy alapnyelvi rétegen kívül további három rétegbe oszthatók: az idegen eredetű (orosz, tatár, csuvas stb.), az ismeretlen eredetű és a hangutánzó szavak csoportjába. Ezek közül külön magyarázatra szorul a hangutánzó szavak rétege. Az ember bizonyos jelenségeket hanghatásuk utánzásával nevez meg. Ilyen például a *kopog*, *köhécsel*, *csipog*, *durran*, *robban* stb. Ezek a szavak a különféle nyelvekben érhetően hasonlóan hangzanak, hiszen eredetük: a hanghatás ugyanaz. Ezeket a

szavakat nem, vagy csak nagyon indokolt esetben lehet nyelvrokonításra használni. A szövegben szereplő 'csirke' jelentésű *čipu-kureg* szót így könnyen rokoníthatnánk a magyar *csibe* szóval, ha nem vennénk figyelembe az állat hangját (csipogás). A szövegben két hangutánzó szó van, a *miskil'lam* 'csúszkál' és a *piči* 'pici, kicsi'.

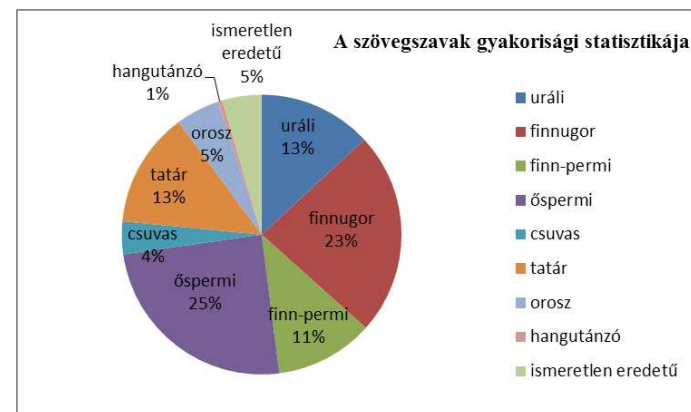
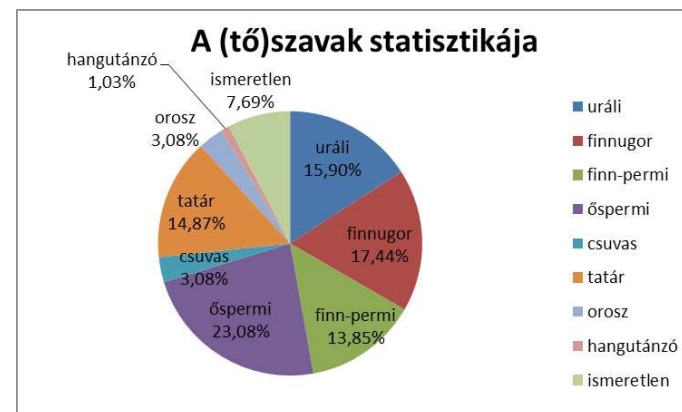
A fent vázolt módszer alapján a szöveg szóstatistikájának eredménye a következő:

A (tő)szavak statisztikája			
réteg	szószám	százalékos arány	ösi összesen
uráli	31	15,90%	137 (70,27%)
finnugor	34	17,44%	
finn-permi	27	13,85%	
ősspermi	45	23,08%	
			egyéb összesen:
csuvas	6	3,08%	58 (29,75%)
tatár	29	14,87%	
orosz	6	3,08%	
hangutánzó	2	1,03%	
ismeretlen	15	7,69%	
összesen	195	100,00%	195 (100%)

A szövegszavak gyakorisági statisztikája			
réteg	előfordulása	százalékos arány	ösi összesen
uráli	52	13,13%	288 (72,72%)
finnugor	93	23,48%	
finn-permi	45	11,36%	
ősspermi	98	24,75%	
			egyéb összesen:
csuvas	15	3,79%	108 (27,28%)
tatár	53	13,38%	
orosz	20	5,05%	
hangutánzó	2	0,51%	
ismeretlen eredetű	18	4,55%	
összesen	396	100,00%	396 (100%)

A tőszavak esetében csak az ősspermi, finnugor, uráli, tatár és finn-permi réteg képviselte haladja meg a tíz százalékot, a jövevényrétegek között pedig csak a tatáré. Ugyanezt látjuk a szógyakorisági lista esetében is.

A tatár tőszavak száma csak a finn-permieket számát haladja meg (két szóval), a gyakorisági listában azonban már az urálit és a finn-permit is, igaz, az előbbi csak egy előfordulással, míg az utóbbit nyolccal. Ez igazolja a feltevésünket, miszerint a tatár hatás jelentős nyomot hagyott a szókincsben. E hatás dacára a szövegben közel ötször annyi ősi eredetű tőszó szerepel, mint amennyi tatár (arányuk a teljes szövegben meghaladja a 70%-ot); ha pedig a gyakoriságot nézzük, azt kapjuk, hogy az ősi elemek több mint ötször olyan gyakran fordulnak elő, mint a tatár eredetűek.

A leggyakoribb tatár szó *ataj* 'apa', ez és származékai tizenötször fordulnak elő. A csuvas jövevényelemek közül az *ukšo* 'pénz' a leggyakoribb, tízszer jelenik meg, míg a legtöbbször megjelenő orosz eredetű szó, a *no* 'és, is, de, pedig' tizenötször. Az ismeretlen eredetűek között csak két olyan szó van, mely nem csak egyszer fordul elő, ez a háromszor megjelenő *budijnj* 'fel nő' és a kétszer feltűnő *bulišijnj* 'segít'. Az ősi elemek közül a leggyakrabban megjelenő – ez egyben az egész szöveg legtöbbször használt szava is – a finnugor eredetű *pi* (magyar megfelelője: fiú) húszszor fordul elő.

Véggöveztetés

A fentieket összefoglalva a statisztika igazolta a várakozásokat: a szöveg szóképzésében az ősi elemek aránya mind a tőszavak, mind a szövegszavak gyakoriságát tekintve meghaladja a 70%-ot.

Kinstädtner Gábor

Öreg ember nem vén ember

Paczolay Gyula: Többnyelvű szólás- és közmondásgyűjtemény. 340 közmondás magyar, angol, észt, francia, német, olasz, lengyel, portugál, spanyol és latin nyelven
Tinta Könyvkiadó, Budapest 2015. 202 l. (Híd Szótárak)

A népszerű Híd Szótárak az angol, a német, az orosz, a francia, a lengyel, a latin, a spanyol, a finn és a kínai társalgási zsebkönyveivel, alapszótáraival, műszaki kisszótáraival, kifejezés- és beszédfordulat-gyűjteményeivel már – ha jól számolom – a 21. számnál jár. A Pázmányon végzett Sándor Andrea készítette a *Finn társalgási zsebkönyvet*, a most megjelent kötet pedig egy 10 (a japánnal együtt voltaképpen 11) nyelvű gyűjtemény.

A szerző, Paczolay Gyula a finnugor összejövetelek gyakori résztvevője. Állandóan jelen van a Magyar–Észt Társaság összejövetelein, amelynek alapító és vezetőségi tagja. Az észt nyelvet és műveltséget fél évszázada tanulmányozza, népszerűsíti. A Veszprém és Tartu közötti testvérvárosi kapcsolatok kialakításában óriási szerepe volt. 2002-ben az észt köztársasági elnök a Mária Országának Keresztje érdemrenddel tüntette ki. A tudós közmondáskutató 2015. november 2-án ünnepelte 85. születésnapját. Ebből az alkalomból a portugáliai Tavira városában a világ közmondás-kutatóinak nemrég lezajlott találkozásán a szervezők egy olyan óriási tortával köszöntötték, amely új szótárát mintázta. A sok egyéb ünnepség mellett a Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány második, bővített kiadásban adta ki – ez a Bárczi Füzetek III. számaként látott napvilágot – Paczolay *Ezer magyar közmondás és szólás. Angol, észt, finn, német fordítással és megfelelőekkel, latin forrásokkal* című művét (melynek első kiadása a tartui IX. Finnugor Kongresszus tiszteletére, 2000-ben jelent meg). E mű fordítói és lektorai között egyébként az észt Anu Nurk és Tõnu Seilenthal, valamint a finn Anja Haaparanta is feltűnik.

Paczolay Gyula 1930-ban Ercsiben született, a Duna-menti városnak 1998 óta díszpolgára. A budapesti Könyves Kálmán gimnáziumban érettségizett. 1953-ban vegyészmérnöki diplomát szerzett a Veszprémi Vegyipari Egyetemen, és 2003-tól aranydiplomás mérnök. 1961-ben a műszaki tudományok kandidátusa lett. 1962/1963-ban ösztöndíjasként működött a milánói műegyetemen. 1963–1992-ben a Veszprémi Vegyipari Egyetem fizikai-kémiai tanszékének docense, 1992–1995-ben a Jedlik Ányos kollégium igazgatója, 1992-től emellett a Gábor Dénes Főiskola tanára volt. 1993-ban elnyerte a Magyar Felsőoktatásért nevű emléklapoktetet. A Magyar Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagja 2000 óta, amikor is *European proverbs* című könyvéért elnyerte az UNESCO Európai Folklór Intézetének érmét és oklevelét.

E kitüntetés azt is jelzi, hogy a vegyészmérnök az 1970–1980-as évektől kezdve – különösen nyugdíjas életkorában – aktív nyelvészé vált, szólás- és közmondáskutatóvá, tehát jó negyven éve publikál. A Finnugor Életrajzi Lexikon (Budapest 1990) megfogalmazása szerint: „Nem szorosan vett szakmai érdeklődésének homlokterében az észt nyelv és kultúra, valamint a közmondások összehasonlító vizsgálata áll”.

Paczolay a történelmi Magyarországon (például Marosvásárhelyen, Ungváron) és Európán kívül (pl. Göttingában, Oxfordban, Tartuban, Wrocławban) a többi földrészen is előadott (pl. Melbourne-ben, Pekingben és Tokióban). Külföldi könyvtárakban – köztük Londonban, Krakkóban és Bécsben – is kutatót. 2004-től az amerikai Proverbium Yearbook of International Proverb Scholarship szerkesztőbizottságának tagja. Itt közlöm finnugor nyelvészeti műveinek alig három évtizedes válogatását (szinte valamennyi önálló műve Budapesten, ill. Veszprém-ben jelent meg): *Tudományok és rendszerek. Tudományterületek közös törvényszerűségei* (1973), *Magyar–észt közmondások és szólások német, angol és latin megfelelőikkel* (1985), *Magyar–észt–német–angol–finn–latin közmondások és szólások cseremisz és zürjén függelékkel* (1987), *750 magyar közmondás és szólás. 750 Hungarian proverbs* (1991), *750 magyar közmondás és szólás. 750 ungarische Sprichwörter und Redewendungen* (1991), *Ezer magyar közmondás és szólás angol, észt, finn és német fordítással* (2000). A japán és más távol-keleti nyelvek bevonásával született legfontosabb művei: *Magyar–japán közmondások és szólások* (1994), *European, Far-Eastern and some Asian proverbs. A comparison of European, Chinese, Korean, Japanese, Vietnamese and other Asian proverbs* (1994), *Európai közmondások 33 nyelven arab, perzsa, szanszkrit, kínai és japán megfelelőikkel* (1997). Érdemes műveinek könyvészetét is tanulmányozni, melyet Voigt Vilmos szerkesztett (*Paczolay Gyula 70 éves. Európai Folklór Intézet. Budapest 2000. EFI Communicationes 10. Varia Bibliographica*).

A szólás közismerten – értelmező szótárunk alapján – egy olyan közkeletű, sajátos stílusértékű állandósult szókapcsolat, amelynek a jelentése alkotó szavainak külön-külön vett jelentéseiből általában már nem érthető meg. Más megfogalmazás szerint a szólás egy nagyobb közösségben szájhagyomány útján terjedő szókapcsolat vagy mondat. A közmondás pedig – Paczolay egyik legutóbbi interjújában elhangzott nyilatkozata szerint – „egy olyan, adott körben közismert, egy jellegzetes állapotra vagy folyamatra vonatkozó, a legtöbbször átvitt értelmű megállapítás, amelyet gyakran idéznek, és a köztudatban nincs szerzője.” Másodikként – a közmondás meghatározására – újra a Magyar Néprajzi Lexikon megállapítását közlöm (legalább részben): rövid, tömör, állandósult, mondatnyi terjedelmű, egy nagyobb közösség körében általánosan ismert, szájhagyományban terjedő kifejezés.

Paczolay véleménye szerint a magyar közmondáskutatás legnagyobb alakjai: Erdélyi János (1814–1868), az erdélyi Konsza Samu (1887–1971), O. Nagy Gábor (1915–1973) és a kolozsvári Vöő Gabriella (1937–2006). A magyar közmondás és a frazeológiai irodalom alapjait vetette meg Baranyai Decsi János (1560 k.–1601), aki halálának 400. évfordulóján Paczolay Budapesten nemzetközi konferenciát rendezett. Megjegyzem, 2001-ben többek között Decsen is tudományos konferenciát kezdeményezett.

Kedvenc közmondásai közé tartozik – a vele készített beszélgetéshez visszatérve – például a *Többet ésszel, mint erővel.; Addig üsd a vasat, míg meleg.* (erdélyi megfelelője: *Addig hánts d a hársat, míg hámlik.*); *Borsót hány a falra.; Nem mind arany, ami fénylik.; Ígéret szép szó, megtartják, úgy jó.*; stb. Megemlíti, hogy egyes közmondások csak a mi nyelvünkben vannak meg, például *Meghalt Mátyás király, oda az igazság.; Messze van, mint Makó Jeruzsálem-től.; Ez van, ezt kell szeretni.* Íróinktól származó

közmondások közé tartozik az *Öreg ember nem vén ember*. (Jókai Mór).

Jelen munkája, az új összehasonlító szólás- és közmondás-gyűjtemény rövid, de lényegbevágó Előszóval indul (7–9, Foreword: 9–11). A szerző leszögezi: a címben megadott „340 tétel mindegyike egy-egy alapgondolatot fejez ki” kilenc, illetőleg a latinnal együtt tíz nyelven. Paczoly mostani könyve értekei közé tartozik, hogy észt és portugál szólásokat, ill. közmondásokat is tartalmaz. Emellett vagy kétszáz tételben megjelenik a másik kultúrkörhöz tartozó japán közmondás is (magyar fordításban, latin betűs átírásban). Az újdonság a szerző eddigi műveivel szemben e gyűjteményben az, hogy egy nyelvben több azonos értelmű, de más megfogalmazású, azaz rokon értelmű kifejezést is megad. E mű is azt bizonyítja, hogy közmondásaink és szólásaink elég nagy részének megvan a megfelelője Európa legtöbb nyelvében. Ezek többsége bibliai, görög-római eredetű, vannak köztük olyanok is, amelyek a középkori latin-ságra vezethetők vissza, illetőleg amelyeknek kelet-európai rokonságuk van. Mindezek közös eredete, etimológiai rokonsága tehát gyakran feltehető.

Paczoly műve elején jelzi, hogy a 405-ben elkészült latin vulgatára 47, Ciceróra 22, Ovidiusra 14 hivatkozást találunk. A bibliából terjedt el az *Aki szelet vet, vihart arat*. és a *Nincs új a Nap alatt*. közmondás. Az *Egy fecske nem csinál nyarat*. például Arisztotelésztől származik. A magyar anyagban többször szerepelnek ma már feledésbe került, valamint ma főleg Erdélyben használatos variánsok is. Az első magyar adat első ismert megjelenési évszáma után utalás történik Paczoly 1997-ben kiadott munkájára, valamint – egy sor külföldi társa mellett – O. Nagy Gábor *Mi fán terem?* című művére is. Az észt anyag tekintetében a tartui Arvo Krikmann akadémikustól, a portugált illetően pedig Rui João Baptista Soarestől kapott a szerző nagy segítséget.

A szótári rész körülbelül 180 lap terjedelmű (13–193). Ábécérendben, a magyar vezérszavak szerint követik a szólások és közmondások egymást. Például:

TÜ

314. Tűkön ül.

Eng To be on pins and needles.

Est Nagu nőltel (tulistel sütel) istuma.

Fre Être sur des épines.

Ger Wie auf Nadeln/(heißen /glühenden Kohlen) sitzen.

Ita Stare sulle spine.

Pol Siedzi jak na szpilkach/szydlach.

Por Alfinetes são ciúmes e agulhas são vaidades.

Spa Estar sobre espinas.

Irod K-3.182/68 [...] VG-2.322/228

Vagy ugyanezen a lapon (177) a TUDÁS latin megfelelője és a megjegyzés:

Lat Vir sapiens et fortis est et vir doctus robustus et validus. | Ipse scientia

potestas est.

Megj Középkori latin változata Francis Bacon (1561–1626) több latin munkája [...] alapján vált ismertté.

A vezérszavak szófajuk szerint elsősorban főnevek (kb. 220). Ezután következnek az igék: *ad, alszik, dolgozik, él, elmúlik, főz, hág, hall, hallgat, hazudik, hisz, ígér, jár, jön, keres, késik, markol, mer, mér, nevet, oszt, téved és vet* (23). Melléknév igen ritka

e szavak között, vö. mégis *bolond, fiatal, kicsi, okos, öreg, rossz* (összesen az anyagban alig 10 szó). Az egyéb szófajok között számnév: (2: *három, sok*), névmás (1: *magad*), határozószó (2: *későn, ma*), mondatszó (1: *hopp*) (6). Az alapszavak körében gyakran megjelenik az *ember* (8 alkalommal), a *kutya*, a *munka* (7–7-szer), a *pénz* és a *szem* (6–6-szor). Azaz az ember munkájával a pénzért dolgozik (*Kinek pénze van, mindene van. Amilyen a munka, olyan a fizetés.*), és kedvenc háziállata a kutya, Emellett *A szem a lélek tükre* (az *asszony* egyébként két közmondás alapszava). Hiányoznak a népnevek a szótári részt követő mutatóból (például: *cigány: Minden cigány a maga lovát dicséri.*; *tót: Adj a tónak szállást, kiver a ház(ad)ból.*; 99, 110). Igen sok közmondásban szerepel valamely állat- vagy növénynév (200–201). A víznevek közül feltűnik a *Duna* (*Dunába hord vizet*), a helyneveket tekintve pedig *Bécs* (*Ökör ökör marad, ha Bécsbe viszik is.*), *Buda, Eger, Róma* (*Nem egy nap épült fel Buda/Eger vára. Róma sem épült egy nap alatt.*). Gyakran találkozunk az európai nyelvi megfelelések után, a japán előtt ezzel a formulával: „Az európai közmondás fordítása: [például] Az ember nem csak kenyérrel él” (majd japánul; 102).

A szótári részt a kitűnő irodalomjegyzék (194–199), majd egy érdekes, lényegre törő témajegyzék (200–202) követi.

Befejezésül megemlítem, hogy ugyancsak 2015-ben e témakörben jelent meg a Tinta Kiadónál egy egészen kiváló munka, Bárdosi Vilmos *Szólások, közmondások eredete. Frazeológiai etimológiai szótár* című műve (Forgács Tamás kitűnő ismertetését l. Nyelvtudományi Közlemények: 111: 469–480).

Paczoly Gyulának gratulálok mostani remek munkájához, és a tudós kutatót további töretlen munkára buzdítom. A Finnugor Világ olvasói és jómagam nevében is jó egészséget kívánunk neki. Adja Isten, hogy együtt ünnepeljük az elkövetkező kerek évfordulókat.

Zaicz Gábor

A 28. Finnugor Szeminárium

(Zirc, 2016. január 8–9.)

Ezúttal a zirci Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház (= RAMNAH) adott otthont a Finnugor Szemináriumnak. Ruttkay-Miklián Eszter igazgató (egyben a Reguly Társaság alelnöke) gondos és alapos szervezőmunkát végzett annak érdekében, hogy sikeres legyen a hazai finnugristák szokásos januári találkozója ezen az új helyszínen. A szeminárium témája is a helyszínhez igazodott: „a múzeumok szerepe az ismeretterjesztésben” volt az első napi ülés tárgya.

A péntek délutáni ülést Eszter nyitotta meg, aki külön is üdvözölte a megjelentek között Illés Ferencet a RAMNAH megalapítóját és nyugdíjas igazgatóját. (Örömmel láttuk, hogy Illés tanár úr, aki korábban társaságunknak is alelnöke volt, magas kora ellenére jó egészségnek örvend és megőrizte szellemi frissességét.) Jelen volt még Gál Attila Iszkaszentgyörgy polgármestere, valamint Szofia Onyina hanti nemzetiségű kutató, aki korábban az ELTE Finnugor Tanszékének lektora volt, most pedig ösztöndíjas Magyarországon. Ő annak a Taligin családnak a leszármazottja, akiknél annak idején az első hanti szavakat jegyezte fel Reguly Antal.

Sajnálattal vettük tudomásul, hogy a zalaegerszegi Szabadtéri Néprajzi Múzeum és a széphalmi Magyar Nyelv Múzeuma képviselője objektív okok miatt nem tudott eljönni Zircre. Pedig szívesen meghallgattuk volna Marx Mária előadását a Finnugor Néprajzi Park átalakítását célzó tervekről, illetve Nyíri Péterét múzeuma tevékenységéről.

Ezután került sor Kerecsi Ágnes előadására „A finnugor téma a Néprajzi Múzeumban”. Az előadó (a finnugor népek néprajzában egyik legjobb hazai ismerője) képekkel bőségesen illusztrált beszámolót tartott a múzeum finnugor gyűjteményének történetéről. Megemlékezett azokról a tudósokról, akik nyelvészként vagy néprajzsként céltudatosan gyarapították a gyűjteményt. Hallhattunk többek között Reguly Antal, Munkácsi Bernát, Pápay József, Jankó János, Pápai Károly, Bán Aladár és Vikár Béla ilyen irányú tevékenységéről. A XIX. század végén már ötezer tárgy alkotta a finnugor gyűjteményt, amelyben azonban a mordvinok, marik, udmurtok és komik népművészete viszonylag szerényen volt képviselve. Vikár Béla 1890-ben 164 finn tárggyal gyarapította az anyagot, Báthori Ferenc 1906-ban 88 lapp, Bán Aladár 1912-ben 600 észet tárgyat hozott a múzeumba.

1917 után évtizedekig semmiféle gyűjtőmunka nem volt lehetséges a Szovjetunió területén. Csak 1958-ban engedték meg - Kodály Zoltán közbejárására - Vikár László népzene-kutatonak és Bereczki Gábor nyelvésznek, hogy a marik között gyűjtsenek. Ők 1979-ig kilenc gyűjtőutat bonyolítottak le a marik, a mordvinok és az udmurtok között. Főleg népzenei és népköltészeti alkotásokat gyűjtöttek, de néhány tárgyat is hoztak haza. Ebben az időszakban járt Vászolyi Erik a komiknál. Ő 36 komi tárggyal gyarapította a múzeum gyűjteményét.

A rendszerváltás után 1989 és 2014 között Kerecsi Ágnes számos gyűjtőutat tett Oroszországba. Ezek eredményeként összesen 300 tárgyat gyűjtött, számos fotót és videofelvételt készített különös tekintettel a finnugor gyűjteményben mutakozó hiányok pótlására.

Röviden beszámolt az elmúlt évek finnugor tárgyú kiállításairól, valamint a jelenlegi helyzetről és további kilátásokról. Úgy tűnik, hogy a terepkutatás anyagi forrásai kimerültek, ezért fontos a más múzeumokkal, konkrétan a mari és az udmurt múzeummal kialakított cserekapcsolat. Nagy feladat lesz a múzeum értékes gyűjteményeinek megőrzése, illetve csomagolása a múzeum tervezett elköltöztésekor.

Ruttkay-Miklós Eszter saját múzeumát mutatta be, a múzeumi ismeretterjesztési módszereire koncentrálva. Az 1992-ben alapított múzeum egy 1766-ban épült barokk épületben található. Ez az ún. „Dubniczay-ház” valamikor Reguly szüleinek lakóhelye volt. A főépülethez terjedelmes melléképület tartozik, amelyet részben már felújít-

tottak. A múzeum gyűjteményei négy részre oszthatók. A finnugor rész természetesen Reguly Antal életéhez és munkásságához kapcsolódik. A főépület emeletén három teremben látható az „Utazás az ismeretlenbe” című kiállítás, amely az ismeretlen kutatót, az ismeretlen nyelvet és az ismeretlen tájat mutatja be. A megújított kiállítás megnyitásáról annak idején lapunkban beszámoltunk. Úgy tervezik, hogy 2019-ben a felújítás befejezése után új állandó Reguly-kiállítást készítenek.

A gyűjtemény második részét Illés Ferenc több évtizedet átfogó, helytörténeti érdekességű fotói alkotják, amelyek monitorokon tekinthetők meg a melléképület padlásán. A harmadik rész a zirci és környékbeli kézműves mesterségek hagyományos eszközeiből és szerszámaiból áll. Ezek is a melléképület padlásán találhatók. Ugyanott van beraktározva a negyedik rész, egy zirci születésű festőművész nő munkái és gyűjteménye.

Fontos feladatnak tartják az aktív ismeretterjesztést. Ezt a célt szolgálják a felújítás alatt álló kézműves műhelyek, a színvonalas saját tervezésű társasjátékok, a beöltöztetési szerepjátékok, az új interaktív tábla stb. Külön programokat szerveznek a múzeumok éjszakáján és a Rokon Népek Napja alkalmából. Az évek során sokszor jártam a múzeumban, így jól nyomon követhettem a folyamatos fejlődést. Mégis elámultam azon, amit most láttam. Azt kell mondanom, hogy Ruttkay-Miklós Eszter és munkatársai fantasztikus munkát végeztek. A folyamatosan megújuló épület, a kis múzeumi bolt, a jól karbantartott és dokumentált gyűjtemények, a gyerekbarát koncepció mély benyomást tesz a látogatóra.

A péntek délutáni program következő pontjára a főépület kiállítóhelynek kialakított padlására kellett felmennünk, hogy Nagy Zoltán pécsi etnográfus kalauzolásával megtekintsük az „Ember és táj” elnevezésű fotókiállítást. A kiállítás három kutató Mácsai Boglárka, Mészáros Csaba, és Nagy Zoltán fotóit mutatja be. Az összekötő kapocs Oroszország. Mácsai Boglárka (ő egyébként főleg a baskíriai udmurtok néprajzával foglalkozik) az ottani vasúti utazás, sokunk számára ismerős jeleneteit, mutatja be, az indulást, az ismerkedést, a teázást, a megérkezést. Tárgyak is segítenek abban, hogy magunk elé idézzük az orosz vasúti fülkék megszokott képét. Mészáros Csaba fotói a Kelet-Szibériában élő jakutok⁴ életét, főleg a helyi utazás képeit mutatják be, Nagy Zoltán pedig az általa régóta kutatott keleti hantik főleg gyalogszerrel történő utazását, a hantik és az erdő, meg a mocsár viszonyát illusztrálja fotóival. Segítve a látogatót, hogy jobban megértse ezeknek az embereknek a belső világát. A hatásos tárlatvezetés a hely szellemének megfelelően egy kupica vodkával fejeződött be.

Péntek este a zirci Jeskó Panzióban volt a szokásos közös vacsora. A menü felsorolásától most eltekintek, De az talán természetes, hogy ezúttal is a vacsora alatti és utáni baráti beszélgetések jelentették az igazi lelki élményt a megjelentek számára.

Szombat reggel került sor az MTA Uráli Nyelvészeti Munkabizottságának ülésére. Erről külön számolunk be.

⁴ A jakutok nem finnugorok, nyelvük a török nyelvcsaládba tartozik.

A szombat délelőtt a „Finnugor Kulturális Főváros” témája uralta. Először Gál Attila iszkaszentgyörgyi polgármester kapott szót. Elmondta, hogy az ötlet a MAFUN⁵-től származik, 2012-ben javasolták a cím létesítését. 2013-ban írták ki az első pályázatot. Ennek eredményeként 2014-re Sztarije Bigi udmurt község nyerte el a címet, 2015-re pedig az Észtország déli részén, Szetuföldön található Obinitsa község. 2016-ra Magyarországról három település pályázott, közülük Nagyálló visszalépett. 2015 őszén Tartuban a MAFUN úgy döntött, hogy mind a két magyar pályázó, tehát Iszkaszentgyörgy és Veszprém is megkapja a címet. Persze a dologban nem a cím a lényeg, hanem az egész éven át tartó kulturális rendezvények sorozata. A kétezer lakosú község élénk nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezik, hat külföldi testvértelepülése van, köztük finn és észt községek is. A község kulturális központja a hosszú nevű Amadé-Bajzáth-Poppenheim kastély, ahol a községi iskola is működik és ahol Ari Kupsus Budapesten élő finn galéria-tulajdonos rendez kiállításokat, nyáron pedig művésztaborokat. Az éves programot gondosan megtervezték. Ebben minden hónap hoz valamilyen kulináris meglepetést is. Van logójuk és jól működő honlapjuk (<https://iszkaszentgyorgy.wordpress.com>), ahol bárki élvezheti a finnugor vonatkozású eseményekről készült beszámolókat és fotókat. Gratulálunk Iszkaszentgyörgynek bátorságukért és sok sikert kívánunk programjuk megvalósításához.

Közben befutott a veszprémi küldöttség is. Nevükben Szoboszlai András a Veszprémi Magyar-Finn Egyesület elnöke beszélt. Aktuális információként elmondta, hogy két nappal korábban, január 7-én vették át Obinitától azt fából faragott sólymot, amelyik a finnugor kulturális fővárosok jelképe, mondhatnánk vándormadara. Természetesen elhozták magukkal és így mindenki megcsodálhatta.

Veszprém finnugor kapcsolatai 1970-ben kezdődtek, amikor testvérvárosi szerződést kötöttek az észtországi Tartuval. 1974-ben a finnországi Rovaniemi lett újabb testvérvárosuk, majd 1983-ban megalakult a Veszprémi Magyar-Finn Egyesület, amelynek természetesen kulcsszerepe van az idei programok megvalósításában. Program pedig lesz bőven: kiállítások, hangversenyek, finnugor pavilon a könyvhéten, irodalmi felolvasó estek, a témába illő filmek vetítése, nyelvtudományi előadások a levéltárban, tudományos konferenciák az egyetemen, design kiállítás, finnugor gasztronómia (a Bakony Expón). A gyerekeknek vetélkedők, szellemkastély és Muminok. A természetbarátoknak Reguly út Veszprémből Zircre és finnugor kert a Séd patak völgyében.

Ezzel a szeminárium programja lezárult, bejelentették, hogy a következő szeminárium Szegeden lesz, és az érdeklődőknek lehetőségük volt Zirc nevezetességeinek, mindenek előtt a zirci cisztercita apátságának és híres műemlékkönyvtárának megtekintésére.

Eddig is tudtuk, hogy Eszter a finnugor ügy érdekében minden áldozatra hajlandó, most azt is tapasztalhattuk, hogy munkatársaival együtt milyen jó szervező, gondos és figyelmes házigazda. Köszönjük a minden igényt kielégítő vendéglátást és sok sikert kívánunk a RAMNAH-nak fontos kulturális küldetése teljesítéséhez.

Csúcs Sándor

⁵ A MAFUN a Finnugor Népek Ifjúsági Szövetsége. Maga a szó az orosz nyelvű elnevezés kezdőbetűiből áll.

Megnyitó beszéd

Az alábbi megnyitó beszéd elhangzott Veszprémben, a Hangvillában 2016. január 22-én, pénteken 17 órakor a Finnugor Kulturális Főváros 2016 projekt veszprémi nyitórendezvényén. A Magyar Kultúra Napján tartott rendezvényen beszédet mondott Porga Gyula, Veszprém polgármestere és Gál Attila, Iszkaszentgyörgy polgármestere. Ezután hangzott el a megnyitó Salánki Zsuzsa udmurtiai fotóihoz, melyek a Reguly Társaság vándor-kiállítási anyagaként kerültek Veszprémbe.

Tisztelt polgármester urak, konzul asszony, finnbarátok, kedves egybegyűltek! Köszönöm szépen a megtisztelő lehetőséget, hogy a 2016. évi finnugor kulturális főváros projekt veszprémi rendezvényeinek nyitányán képviselhetem a finnugor kutatásokkal foglalkozó szakmát. Mindenek előtt engedjék meg, hogy gratuláljak a két településnek, Veszprémnek és Iszkaszentgyörgynek egyrészt a cím elnyeréséhez, másrészt azonban ahhoz a bátorsághoz is, hogy ebbe a vállalkozásba belefogtak. A szervezőmunkához kívánok erőt és kitartást, a rendezvényekhez sok sikert és a projekt végére sok szép emléket. Magam is Veszprémben nőttem fel, pályámon meghatározó volt a Veszprémi Magyar-Finn Egyesület Rovaniemivel kiépített kapcsolata.

Manapság már a tudomány legmagasabb szintjei sem engedhetik meg maguknak, hogy az ismeretek gyűjtését, feltárását öncélként végezzék. A legrangosabb tudományos pályázatoknál is az első kérdések között szerepel a kutatási téma közérthető megfogalmazása, valamint a társadalmi hasznosíthatóság, így a finnugrisztika számára is alapvető követelmény a tudományos ismeretterjesztés. A finnugor kulturális főváros projekt célja részben azonos ezzel: egyrészt az adott településről visz hírt a finnugor világba, másrészt a finnugor nyelvekről, népekről, kultúráról hoz hírt a fővárosokba. Ennek az ismeretterjesztő tevékenységnek kapcsán szeretném a magyar finnugor kutatók egyöntetű támogatásáról biztosítani a két települést, és felajánlani a szakma együttműködését a projekt minél sikeresebb megvalósítása érdekében – mint ahogy erről két hete Zircen széles körben már beszélgettünk is.

Bár a tudományos ismeretterjesztésről elsősorban cikkek, könyvek előadások jutnak eszünkbe, a változó világban folyamatosan bővül a lehetőségek tárháza. Az általam képviselt két intézmény, illetve szervezet, a zirci Reguly Antal Múzeum és Népművészeti Alkotóház és az országos, de tevékenységét elsősorban Budapesten kifejtő Reguly Társaság – a múzeum már csak műfaja kapcsán is – a kiállításához mint eszközhöz nyúlt a finnugor témájú ismeretterjesztés során.

Az 1990-es évek eleje többek között a finnugrisztikai kutatásokban is hatalmas fordulatot hozott, hiszen a Szovjetunió felbomlása, a határok viszonylagos megnyílása révén sok évtized után ismét terepkutatásokat lehetett végezni a finnugor népek között. Ugyanekkor az Oroszországon belüli változások lehetővé tették, hogy az egyes népek hatékonyabban tudják képviselni saját nyelvük, kultúrájuk iránti igényüket, és ők maguk is szabadabban utazhassanak, tudományos és személyes kapcsolatokat kialakítva például Magyarországon.

Az 1991-ben alakult Reguly Társaság tagjai közül is többen jutottak ki olyan népekhez, amelyeket esetenként könyvekből már évtizedek óta tanulmányoztak. A friss hírek a kis finnugor népekről hatalmas érdeklődésre tartottak számot, hosszú idő után ismét nyilvánvalóvá vált, hogy a hanti, manysi, udmurt, mordvin stb. szavak nemcsak egy bebiflálandó családfa érthetetlen elemei, hanem valóban élő népeket, beszélt nyelveket jelölnek. Ennek a hírnek az átadására, az ezáltal bővülő tudás bemutatására hozta létre a Reguly Társaság vándorkiállításait, amelyeket bárki kölcsönözhet. A folyosón most megtekinthető kiállítás is ennek a sorozatnak a tagja: Salánki Zsuzsa elsősorban nyelvészeti kutatásainak néprajzi jellegű hozadéka, egy udmurt porta bemutatása.

Salánki Zsuzsa az MTA Nyelvtudományi Intézetében, később, így jelenleg is az ELTE Finnugor Tanszékén dolgozik, kutatási területe az udmurt nyelv, különösen annak használata szociolingvisztikai szempontból. A Tanszéken éppen ma emlékkonferenciát tartanak Domokos Péter professzor úr tiszteletére, a kiállítás alkotója ezért személyesen nem tud itt lenni a kiállítás megnyitóján. Salánki Zsuzsa a 90-es évek óta rendszeresen jár Udmurtiába – ami Oroszországon belül autonóm köztársaság. Óriási szerepe van abban, hogy mára Udmurtiát és Magyarországot számos szoros szál köti össze: folyamatosan van magyar lektor Izsevszkben, hosszabb ideig udmurt lektorok tevékenykednek magyar egyetemeken, udmurt diákok végeznek teljes, sőt doktori képzést is nálunk, vagy részképzést a Balassi Intézet jóvoltából, míg magyar diákok az Udmurt Állami Egyetem nyári egyetemén ismerkednek az udmurt nyelvvel és kultúrával. Hogy az egyik legfrissebb eseményt említsem: ősszel Veszprémben, a Hriszto Botev Általános Iskolában járt egy udmurt tanárdelegáció, stb. Az idei eurovíziós dalfesztivál válogatói közben pedig idézzük fel a buranovói nagyanyók sikerét, akik udmurt népdalkörből nőttek ki magukat az Oroszországot képviselő könnyűzenei produkcióvá. A magyar-udmurt kapcsolatokat mi sem illusztrálhatná jobban, mint hogy Iszkaszentgyörgynek udmurt „nagykövete” is van jelenleg.

A magyar kultúra napján, mely nemzeti himnuszunkhoz kötődik, és irodalmunk kialakulására, történetére is emlékezünk, szeretnék megemlékezni a másfél éve elhunyt Domokos Péter professzor úrról, akinek emlékére éppen a napokban tartanak emlékkonferenciát az ELTE Finnugor Tanszékén, melynek sokáig vezetője volt. Domokos Péter kitartóan képviselte azt a nézetet, hogy a finnugrisztika nem azonos az összehasonlító nyelvészettel, hanem a finnugor nyelvet beszélő népek történelme, kultúrája, néprajza is tárgya; ő maga az udmurt, és általában a kis finnugor népek irodalmának történetével foglalkozott. Az udmurt irodalom egyik első nagy költője, Gerd Kuzebaj alkotásaira is ő hívta fel a figyelmet. A kint látható kiállítás témája egy udmurt porta, lakó- és gazdasági épületeivel. Magához a kiállításához nem kell kommentár, hiszen a képek alatt található magyarázat. Gerd Kuzebaj egyik versével az udmurt településtől távolabbra, a szent berekbe, a keremetbe invitálom Önöket. A XIX-XX. század fordulóján hagyományos udmurt kultúrában felnevelkedett költő versében népe hanyatlásáról is ír, kiállításunkat azonban a költemény emlékező strófájával szeretném figyelmükbe ajánlani, Képes Géza fordításában. Fogadják szeretettel mind a verset, mind a kiállítást!

Az a kor elmerült,
ködbe hullt rég,
mikor még idegyűlt
az udmurt nép:
közeli törzsek,
távoli végek
mind *haza* jöttek,
nem mint vendégek.
Ruhájuk vakított
Mint frissen esett hó
s megálltak itt, hogy
hallják a titkot:
mit mond a szent szó.
Éjszaka
csendben
csendült
a szó
és csak a
hajnal
vetett véget
a meghitt
igéknek.
Szóltak
bánatról,
szóltak
örömről,
szóltak
vágýakról,
keserű
könnyről.
S hálát rebegtek
a szűkös kalászárt
s még sok másért:
a jávorszarvasért,
mit gyors nyíluk ejtett,
a medvéért,
mit barlangjában
legyőztek.
Háború,
hóstett,
nyereség,
vereség:
mind,
mind

sorra került
s derült
arccal
hallgatta
a szót
Vorsud,
Ki a Felsőégben
ült.
És elmondtak mindent,
amit bírtak és
közbe
közbe
sírtak is.
S az áldozó
nagy tüzet rakott:
a máglya
lángja
magasra csapott.
S az eltiport nép
égő imái,
lányok komoly-szép
fénylő danái,
baglyok
baljós
sikongatása,
harcosok
haragos
rikongatása
hajnaltájt
mint különös, vad
dallam
szállt
túl
a dombokon.
És már
az égi
szírtfokon
nyiladozott
a vörös fény
idelent
fű, bokor,
ösvény
s a Vala folyó
olyan lett

mint a vér.
Az ég tüzeit
Szította
már
a szél.

Ruttkay-Miklán Eszter

✱

Emlékkonferencia Domokos Péter tiszteletére

Az ELTE Finnugor Tanszéke „Szkítiától Lappóniáig” címmel emlékkonferenciát szervezett Domokos Péter születésének 80. évfordulója alkalmából. A 2014-ben elhunyt professzor emeritusról, a kisebb finnugor népek irodalmának kutatójáról, az ELTE Finnugor Tanszékének oktatójáról, tanszékvezetőjéről tanítványok, kollégák, barátok emlékeztek meg a kétnapos esemény keretében, 2015. január 21–22-én.

A konferencia megnyitásként 21-én délután kerekasztalbeszélgetés zajlott a finnugor népek kortárs irodalmáról. A beszélgetés során minden résztvevő megoszthatta a jelenlévőkkel gondolatait a finnugor irodalmak jelenlegi helyzetéről, a tényezőkről, amelyek meghatározzák, hogy az adott nyelvet beszélő írók, költők megszólalnak-e az anyanyelvükön. A beszélgetésen részt vett többek között Eva Toulouze, a Tartui Egyetem Etnológiai Tanszékének kutatója, aki általánosságban beszélt a finnugor nyelvű irodalmak helyzetéről, valamint egy mai udmurt író, Darali Leli (Aljona Petrova), aki a modern udmurt irodalom irányvonalairól tudósított.

A második napon kezdetben kötöttebb jellegű volt a program: az eseményen jelen lenni nem tudó barátok, kollégák által írt üzenetek, előadások tolmácsolása után előadások következtek. A meghívott előadók által érintett témák tükrözték a sokoldalú, az uralisztika komplex tudomány voltát hangsúlyozó tudós érdeklődési területeit: finnugor kapcsolódási pontokkal rendelkező nyelvészeti, folklorisztikai, valamint történelem- és irodalomtudományhoz kapcsolódó előadásokat hallgathattak meg a jelenlévők. Több előadó is kiemelte Domokos Péter szerepét abban, hogy az uralisztikának mint tudományágnak a nyelvészetten kívül ma magától értetődően több társtudományt is részének tekintünk. A résztvevők sok esetben beleszóltak előadásukba Domokos Péterrel kapcsolatos személyes élményeiket, közös utazásaikat, például a Finnugor Világkongresszuson, Írókongresszuson együtt átélt eseményeket, így lett igazán bensőséges hangulatú a nap. A konferencia kezdetén Klima László tanszékvezető köszöntötte a megjelenteket. Az elhangzott előadások:

Voigt Vilmos, 150 éves volt a Kalevala... // Szíj Enikő, Szkítiától Lappóniáig – Lappónia és a lappok magyar érdekű mai kutatási témaként // Bereczki András, Észtország geopolitikai helyzete Csekey István műveiben // Fodor István, Domokos Péter a finnugrisztika komplexitásáról // Eva Toulouze, Domokos Péter és a finnugor irodalmi mozgalom // Pusztay János, Finnugor irodalom vagy finnugor nyelvű irodalmak? // Klima László, Jókai és a finnugor rokonság // Domokos Johanna,

Hogyan írjunk finnugor irodalomtörténetet? // Kirillova, Ljudmila – Jegorov, Alekszander, Domokos Péter: Az udmurt irodalom története c. művének orosz fordítása a tudománytörténet tükrében // Dyekiss Virág, A finnugor eposzok nyomában // Pomozi Péter, „Vigye el a kutya, egye meg a fene!” – Démonikus négylábúak és az etimológia

Klima László zárszavát követően a jelenlévők átsétáltak az i-épületbe, a Finnugor Tanszékre egy kis falatozgatásra, kötetlen beszélgetésre, melyet Pusztay János nyitott meg Kányádi Sándor *Oki Asalcsi balladája* című versének felolvasásával. Uzsonnázás és beszélgetés közben riportfilm vetítése is zajlott a 029-es teremben, melyben Domokos Péterrel Kiss Jenő beszélgetett, valamint meg lehetett tekinteni egy kiállítást is a tanszék folyosóján az Udmurt Állami Egyetem Művészeti és Dizájn Tanszéke hallgatóinak munkáiból.

Az ELTE Finnugor Tanszéke köszöni mindenkinek a részvételt.

Horváth Laura

✱

Beszámoló

Az MTA Uráli Nyelvészeti Munkabizottságának üléséről

Az ülésre Sipos Mária elnökleivel Zircen került sor 2016. január 9-én. Az ülésen, amelyen nyolcan jelentünk meg, Csepregi Márta az ICFUC Magyar Nemzeti Bizottságának elnöke számolt be a tavalyi oului nemzetközi finnugor kongresszusról, különös tekintettel arra, hogy a kiutazók honnan milyen anyagi támogatást kaptak. A kongresszus szervezésével, lebonyolításával elégedett volt, bár nehezményezte, hogy fiatal magyar kutatók mondattani előadásai csak a poszter-szekcióban kerültek bemutatásra.

Hozzászólásában Honti László a Nyelvtudományi Közlemények főszerkesztője elmondta, hogy folyóiratában publikálja a kongresszusi előadások egy részét, mivel a kongresszus szervezői a korábbi gyakorlattól eltérően nem teszik ezt meg. Továbbá sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy az angol nyelv használata a mi tudományágunkban is kezd kizárólagossá válni. Maximálisan egyetérttek Hontival, de azt hiszem ez a folyamat visszafordíthatatlan. Az igazi probléma nem az, hogy a mai fiatalok angolul publikálnak, hanem az, hogy nem olvasnak se németül, se oroszul. Így a korábbi szakirodalom 80-90%-a elérhetetlenné válik számukra. És ez különösen a nyelvtörténeti kutatásokban veszélyes.

Szó esett még a folyóiratok minősítéséről, a Magyarországon fellelhető finnugor vonatkozású kiadatlan hagyatékok kérdéséről, valamint az idei évben várható tudományos rendezvényekről.

Csúcs Sándor

Felhívás

a Ljudmila Markianova kiutasításáról hozott döntés megsemmisítése érdekében

(Az alábbi felhívást az interneten olvastam és természetesen azonnal csatlakoztam a tiltakozókhoz. Soha nem hittem volna, hogy egy finn bíróság képes ilyen döntést hozni.)⁶

A közigazgatási bíróság úgy határozott, hogy kiutasítják (Finnországból) Ljudmila Markianova professzor emeritát, aki előrehaladott Alzheimer kórban szenved, annak ellenére, hogy korábbi lakóhelyén Petroszkóban (Oroszország, Karjalai Köztársaság) ellátása nem biztosított és ott közeli rokonai sincsenek, akik gondját viselhetnék. Markianovát jelenleg éjjel-nappal egyetlen gyermeke gondozza, aki családjával húsz éve Finnországban él. Oroszországban emlékeztetvesztésben szenvedő beteg számára csak állandó oroszországi lakhellyel rendelkező rokon kérhet öregotthonban történő elhelyezést. Markianova visszaküldése Oroszországba tehát a teljes magára hagyást jelentené.

Markianova professzor életművével Finnországot is szolgálta. A mai karjalai irodalmi nyelv, amelyet Finnország karjalai kisebbségének jelentős része ma is használ, jórészt az ő alkotása. Számos tankönyvet és szótárt, valamint karjalai nyelvű szépirodalmat adott ki, amelyeket a (finn–oros) határ mindkét oldalán használnak. Finnországhoz családi kapcsolatok fűzik, szülein és leánya családján keresztül.

Kérjük a legfelső közigazgatási bíróságot, hogy a leányától teljes mértékben függő Markianova professzor kiutasításáról szóló döntést helyezze hatályon kívül, egyrészt humanitárius megfontolásból, másrészt a Finnországban is anyanyelvként beszélt karjalai nyelv érdekében kifejtett tevékenysége miatt.

Finnugor műfordítók kitüntetése

Részlet Nagy Katalin február elején érkezett leveléből:

„Kedves Barátaim!

Örömmel tájékoztatlak Benneteket arról, hogy „Az év legjobb műfordítója – 2015” Összorosországi Irodalmi Díjat/kitüntetést/erkölcsi elismerést Dmitrij Mizgulin orosz költő „Hajdanában Isten volt a Nap” c. kötetének műfordító kollektívája kapta. A könyv, melyben 12 finnugor nyelven olvashatók a versek, 2014-ben jelent meg Tyumenyben. A magam részéről nagyon örülök, hogy a Nagy Oroszországban így megbecsülik a finnugor nyelvekre fordítókat. Bárcsak a Magyar Írószövetség is megértene, hogy a

⁶ A zárójeles részek a szerkesztő kommentárjai, illetve a felhívás szövegéhez fűzött kiegészítések. – A felhívást számos professzor, egyetemi oktató és civil szervezet írta alá. Február 21-ig lehetett az interneten a felhívás aláíróihoz csatlakozni. A határidő lejártakor kb. ötezen írták alá. Az ügy kimenetele lapzártakor még nem ismert. A szerk.

műfordítás célja/feladata nem csak az esztétikai élménynyújtás, de a kultúramentés, a kultúrákövetítés, vagyis kulturális misszió is lehet.”

Megkaptuk a kötet tartalomjegyzékét is. Ebből kiderül, hogy a fordításban olyan kiváló, Magyarországon is jól ismert írók és költők vettek részt, mint Vjacseszlav Ar-Szergi udmurt író, Jeremej Ajpin és Maria Vagatova hanti, Juven Sesztalov és Szvetlana Gyinyiszlamova manyisi, Arvo Valton észti költő. A kötet 110 verséből Nagy Katalin fordított tizenhetet magyarra. Az átadási ünnepségre február 16-án, Moszkvában került sor.

Gratulálunk Nagy Katalinnak és a többi műfordítónak. Reméljük, hogy a későbbiekben magukkal a versekkel is megismertethetjük olvasóinkat. A szerk.

Hírek

2016. március 31-én, az *Irodalom Éjszakáján* a Katona József Színház művészei a világ 22 országának irodalmából olvasnak fel szemelvényeket az V. kerület olyan különleges helyszínein, amelyek egyébként el vannak zárva a nyilvánosság elől. 19 és 23 óra között fél óránként, egy helyszínen tehát összesen nyolcszor hallhatók a kiválasztott részletek. A finn próza a Move Personal Fitness Stúdióban (Bp. V., Károlyi u. 11.) kapott helyet, itt *Kari Hotakainen* (szül. 1957) Az életkereskedő című regényéből kapunk ízelítőt Borbély Alexandra és Elek Ferenc előadásában. Az észti irodalom kedvelőit pedig az Arany Oroszlán Klubba (Bp. V., Papnövelde utca 1.) várják, ahol *Jan Kaus* (szül. 1971) írásaiból szemezget Pálos Hanna és Szacsavay László.

Április 21. és 24. között rendezik az idei Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivált. A Millenárisra (Bp. II., Kis Rókus u. 16–20.) finn vendégeket is várnak.

Az Európai Elsőkönyvesek Fesztiválján *Saara Turunen* író és rendező képviseli Finnországot. Turunen első regénye, a *Szerelemszörny* (Rakkaudenhirviö) 2015-ben jelent meg, s első színdarabja, a *Nyuszilány* (Puputyttö) is nagy sikert aratott. A színdarabot 12 nyelvre fordították le, és többek között Budapesten is játszották.

Kari Hotakainen a legismertebb finn írók egyike, műveit több mint húsz nyelvre fordították. A Finnországban 2009-ben megjelent *Az életkereskedő* című regényének magyar fordítása (Kovács Ottilia munkája) 2012-ben készült el. Hotakainen a fordítás megjelenésének évében Magyarországra készült, de egy súlyos autóbaleset miatt útját le kellett mondania. Idén azonban találkozhatunk vele. Április 23-án, szombaton 11 órától a Trafó Klubban (Bp. IX., Liliom u. 41.) Kari Hotakainen beszélgetőtársa Kari Lumikero újságíró és Hotakainen *Futóárok utca* című regényének fordítója, Patat Bence lesz. A belépés díjtalan.

Május 21-én ötödik alkalommal változik étteremmé a budapesti Finn Nagykövetség kertje (Bp. XI., Kelenhegyi út 16/A). Immáron hagyomány, hogy a Finnagora és a Finpro közreműködésével évente egyszer megnyitja kapuit a Soppa Étterem, hogy a Finnországból – ebben az évben Tamperéből – érkező ifjú szakácsnövendékek lazaclevését hangulatos program keretében kóstolgathassák az érdeklődő inyencek.

Összeállította: Falk Nóra